

Δέσποινα-Ειρήνη Τσούρκα-Παπαστάθη, *Ἡ Ἑλληνική Ἐμπορική Κομπανία τοῦ Σιμπίου Τρανσυλβανίας 1636-1848, Ὁργάνωση καὶ δίκαιο*, ἔκδ. ΙΜΧΑ, ἀριθ. 246, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 446.

Μέ τήν ἐργασία της αὐτή, πού εἶναι καί διδακτορική διατριβή της, ἡ κ. Δέσποινα-Ειρήνη Τσούρκα-Παπαστάθη ἀναζητεῖ τό ἱστορικό, πολιτικό, οἰκονομικό καί νομικό πλαίσιο τῆς ἐμπορικῆς Κομπανίας τοῦ Sibiu, ἀλλά καί τίς ποικίλες νομικές δομές τῆς Κομπανίας. Τό ἔργο διακρίνεται σέ δύο μέρη: τό ἱστορικό καί θεσμικό πλαίσιο (α) καί ἡ ὀργάνωση καί λειτουργία τῆς Κομπανίας (β).

Στό πρῶτο κεφάλαιο ὑπό τόν τίτλο *Ἱστορική Ἐπισκόπηση* παρουσιάζεται ἡ αὐτόνομη ἡγεμονία τῆς Τρανσυλβανίας (1541-1699), οἱ σταθμοί πού σημάδεψαν τήν πορεία τῆς χώρας αὐτῆς, τήν πληθυσμιακή φυσιογνωμία της, τήν διοίκησή της, τήν πολιτική καί δικαστική δομή, τήν οἰκονομική διάρθρωση καί φυσικά τήν παρουσία Ἑλλήνων στήν Τρανσυλβανία τόν 17ο αἰ. Οἱ Ἕλληνες ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐμπόριο εἰσάγοντες στίς ρουμανικές ἡγεμονίες ἀπό τήν Ἀνατολή καί τήν Βενετία μπαχαρικά, ἀλίπαστα, ξηρούς καρπούς πού στήν συνέχεια διοχέτευαν στήν Οὐγγαρία, τήν Πολωνία, τήν Βιέννη, τήν Σλοβακία. Ὁ ἡγεμών τῆς Τρανσυλβανίας Γεώργιος Ράκοτσι Α΄ μέ Προνόμιο τοῦ 1636 παρεχώρησε στούς Ἕλληνες ἐμπόρους τήν δυνατότητα γιά τήν συσσωματώσή τους, ἀφοῦ οἱ δραστηριοίτητές τους διευκόλυναν τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς Τρανσυλβανίας.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Τρανσυλβανίας, καί φυσικά τοῦ Sibiu, προέρχονταν ἀπό τό Ἀλβανιτοχώρι τοῦ Μ. Τυρνόβου, τήν Φιλιπούπολη, τό Μελένικο, τήν Κοζάνη, τίς Σέρρες, τό Μοναστήρι, τήν Μοσχόπολη, τά Γιάννενα, τόν Πόντο, τήν Μ. Ἀσία καί τήν Θεσσαλία, ἀλλά καί ἀπό τό Σεμλίνο, τό Βουκουρέστι, τήν Κραϊόβα. Δύο βασικές αἰτίες γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς Κομπανίας τοῦ Sibiu ἦταν ἡ παραχώρηση ἀπό τόν Γ. Ράκοτσι τοῦ *ius commercium* (δίκαιον τοῦ ἐμπορεύεσθαι) καί τό *ius iudicandi* (τό δικαίωμα δηλ. νά ἐκδικάζονται οἱ διαφορές τῶν μελῶν τῆς Κομπανίας ἀπό δικό τους δικαστήριο). Ἔτσι, σημειώνει ἡ συγγρ., τό Προνόμιο τοῦ 1636 δημιούργησε τήν πρώτη ἐθνική-οἰκονομική συσσωμάτωση κατὰ τήν Τουρκοκρατία, ἀφοῦ ἀποκρυσταλλώνεται ἡ ἐννοια τῆς κοινότητας (*Communitas*) μέ χαρακτηρισά οἰκονομικό.

Στήν συνέχεια ἡ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν Τρανσυλβανία ὑπό τήν αὐστριακή κυριαρχία στήν ὁποία βρέθηκε κατὰ τίς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 17ου αἰ. πού παγιώθηκε μέ τό Προνομιακό Δίπλωμα τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου Α΄ πού ἀναγνώριζε τήν πολιτική καί διοικητική αὐτονομία της μέ τόν Σουλτάνο νά ἐπικυρώνει μόνον τήν ἐκλογή τοῦ ἡγεμόνα. Τό πολιτειακό ὄργανο τῆς ἡγεμονίας, ἡ Δίαίτα, περιορίσθηκε μετά τό 1693 στήν ἄσκηση ἐξουσιῶν προσδιοριζομένων ἀπό τήν Βιέννη, ἐνῶ ὁ κυβερνήτης ἦταν ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ αὐτοκράτορα στήν ἡγεμονία μέ κυριότατο ὄργανο τήν Αὐλική Καγκελλαρία τῆς Τρανσυλβανίας πού ἔδρευε στήν Βιέννη καί εἶχε ἰδρυθεῖ τό 1694· ἡ διοικητική καί δικαστική αὐτοτέλεια εἶχε καί αὐτή περιορισθεῖ, ἐνῶ αὐξήθηκε ἡ ἐπιρροή τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καί τῆς Οὐνίας. Ὅσο γιά τίς οἰκονομικές συνθήκες, μέ τήν νέα πολιτειακή μορφή της, αὐτές εὐνόησαν τό ἐμπόριο μετά τίς αὐστροτουρκικές συμφωνίες πού ἔδωσαν δυνατότητες ἀναπτύξεως στό αὐστριακό

ἐμπόριο καί στίς δραστηριότητες τῶν Ἑλλήνων καί ἄλλων μὴ Αὐστριακῶν ἐμπόρων (Ἑβραίων, Ἀρμενίων, Σέρβων, Βουλγάρων). Παραλλήλως, οἱ Ἕλληνες ἔμποροι Ὀθωμανοὶ ὑπῆκοοι μετέφεραν τίς οἰκογένειές τους στήν Τρανσυλβανία καί ζήτησαν τήν αὐστριακή ὑπηκοότητα. Κατά τόν 18ο αἰ. οἱ Ἕλληνες τῆς Τρανσυλβανίας ἀνέπτυξαν τό ἐξωτερικό καί διαμετακομιστικό ἐμπόριο ἐκμεταλλεῖσθαι καί τό *Προνομιακό Δίπλωμα* τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου τοῦ Α΄ τῆς 12ης Σεπτ. 1701· τό Προνόμιο αὐτό συνέβαλε στήν προστασία τῶν ἐλληνικῶν ἐμπορικῶν Κομπανιῶν μέ τήν ἀναγνώριση τῶν δικαστικῶν προνομίων τους καί μία ποικιλία φορολογικῶν διευκολύνσεων, πού δέν ἀφοροῦσαν ὁμως τοὺς μὴ συσσωματούμενους Ἕλληνες ἐμπόρους. Ὑπό τήν προοπτική αὐτήν οἱ Ἕλληνες, μολονότι ζοῦσαν σέ ἓνα ξένο περιβάλλον καί πολλοί ἀπό αὐτούς εἶχαν παντρευτεῖ ρουμάνες ἢ οὐγγαρέζες, κράτησαν τήν ὀρθόδοξη πίστη τους, ἴδρυσαν ναό, ἀλλά, δυστυχῶς, παραλλήλως ἐμφανίσθηκαν καί πολλές διαμάχες μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, προνομιοῦχων καί μὴ.

Στό δεύτερο κεφάλαιο ἡ συγγρ. παρουσιάζει τό ἀρχεῖακό χειρόγραφο ὕλικό, πού σώζεται στό Τμήμα Χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (BAR) καί πού ἀφορᾷ στήν ἐλληνική ἐμπορική Κομπανία τοῦ Sibiu. Τό ὕλικό καλύπτει μία εὐρεία χρονική περιοχή ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου ὡς τά μέσα τοῦ 19ου αἰ.: μέ ἓνα λόγο δηλ. καλύπτει τήν ιστορική πορεία τῆς μέ τά θεσπίσματα τῶν γενικῶν συνελύσεων, τά πρακτικά καί τίς ἀποφάσεις τῶν Δικαστηρίων τῆς (κριτηρίων), τά σχετικά μέ τήν ἐκλογή τῶν προεστῶν καί τῶν δώδεκα «πολύγαρηδων», τοὺς λογαριασμούς γιά τήν κατανομή τῶν φόρων, τά προνομιακά διπλώματα, τήν ἀλληλογραφία τους κ.τ.λ. Σημειωτέον ὅτι, ἐκτός ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ὅλα τά ἔγγραφα εἶναι γραμμένα στήν ἐλληνική. Ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τῶν ὀκτώ ἐλληνικῶν κωδικῶν μέ τό περιεχόμενο, τοὺς γραφεῖς (Πάνο Ἰωάννου, Πάλκο Θεοδώρου, Ἰω. Ἀδάμη, Θωμᾶ Βελλερᾶ, Παλαιολόγη Δημητρίου, Γεώργιο Μάρκου, Ἐλευθέρη Ἀγγέλου, Στάμο Κώστα, Γιάννη Μαυροῦδη), καθὼς καί τῶν λατινικῶν κωδικῶν (τριῶν τόν ἀριθμόν). Ἐδῶ ἐξετάζονται καί τά συναφῆ κωδικολογικά προβλήματα.

Τό τρίτο κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο στό Προνομιακό καθεστῶς τῆς Κομπανίας, πού ἐξασφαλιζόταν ἀπό τό λεγόμενο ἐξαιρετικό δίκαιο (*ius singulare*) καί πού ἔδινε, σέ τελική ἀνάλυση, τήν δυνατότητα ἀναπτύξεως ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων στά μέλη τῆς Κομπανίας μέ μία σειρά ἀπαλλαγῶν καί διευκολύνσεων ὅπως ἦταν ἡ ἄδεια ἀσκήσεως χονδρικοῦ καί λιανικοῦ ἐμπορίου, ἡ διατήρηση καταστημάτων, ἡ ἀπαγόρευση ἐκβιαστικῆς εἰσπράξεως ὑπερόγκων τελῶν στίς ἐμποροπανηγύρεις, ἡ ἀπαλλαγή ἀπό στρατιωτικῆς ἀγγραφείας, ἡ προστασία τῶν μελῶν ἀπό τίς τοπικές ἀρχές κ.τ.λ. Ἡ κ. Δέσποινα-Εἰρήνη Τσοῦρα-Παπαστάθη ἀσχολεῖται ἀκόμη μέ τήν αὐτοδιοίκηση τῆς Κομπανίας, ὅπου ἀναλύεται τό Προνόμιο τοῦ Ράκοτσι τοῦ 1636 γιά τοὺς Ἕλληνες ἐμπόρους τῆς Τρανσυλβανίας πού, ὡς ἐλέχθη, θέσπιζε τήν διοικητική καί δικαστική αὐτοτέλεια τους, τοῦ Λεοπόλδου Α΄ τῆς 12 Σεπτ. 1701, τῆς ἀντοκράτειρας Μαριάς-Θηρεσίας (1772, 1777). Ἀκολουθῶς ἡ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν δικαστική αὐτονομία τῆς Κομπανίας (*ius iudicandi*) μέ τήν καθιέρωση ἑνός βαθμοῦ δικαιοδοσίας τοῦ προεστοῦ, ἀλλά καί τήν ἀπαγόρευση ἐφέσεως σέ ἀνώτατα ἐγχώρια δικαστήρια: τό Προνόμιο τοῦ Λεοπόλδου Α΄ τοῦ 1701 καθόριζε τήν καθ' ὕλην ἀρμοδιότητα τοῦ προεστοῦ-κριτοῦ καί τῶν ὀρκωτῶν παρῆδρων πού συγκροτοῦσαν τό κριτήριο τῆς Κομπανίας τοῦ Sibiu. Τά ἴδια προέβλεπε καί Πράξη τοῦ Βασιλικοῦ Θησαυροφύλακα (ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν) τῆς Τρανσυλβανίας. Ὅσο γιά τό Προνόμιο τοῦ 1777, αὐτό, ἀνάμεσα στά ἄλλα, προέβλεπε τήν δικαιοδοσία τοῦ κριτηρίου τῆς Κομπανίας μέ ἐξαιρέσεις πού ἀφοροῦσαν συμβιβασμό πιστωτῶν, συναλλαγματικές, ἐγκληματικές

ἀγωγές. Γενικῶς, κατὰ τὴν συγγρ., τὸ Προνόμιο τοῦ 1777 μείωσε σημαντικὰ τὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Κομπανίας σὲ σχέση με αὐτὸ τοῦ 1701 με τὴν κατάργησιν τῆς ἐκδικάσεως σὲ πρῶτο καὶ τελευταῖο βαθμὸ ὄλων τῶν ἐμπορικῶν ὑποθέσεων, τὴν ἀφαίρεσιν ἀπὸ τὸ κριτήριον τῆς ἀρμοδιότητος νὰ ἐκδικάζει διαφορὰς ἀπὸ συναλλαγματικές, τὴν παύσιν τῆς λειτουργίας αὐτόνομης διαδικασίας δημιουργίας καὶ ἐφαρμογῆς κανόνων δικαίου, ἀρμοδιότητες ποὺ μεταβιβάζονταν στὴν ἀναγκαστικὴ ἐφαρμογὴ θεσμῶν τοῦ αὐστριακοῦ καὶ τοῦ σαξονικοῦ δικαίου.

Τὸ Δεύτερο Μέρος τοῦ βιβλίου τῆς κ. Δέσποινας-Εἰρήνης Τσούρα-Παπαστάθη τιτλοφορεῖται *Ἡ Ὁργάνωσις καὶ Λειτουργία τῆς Κομπανίας*. Ἐδῶ ἐξετάζονται ἀρχικὰ οἱ Πηγές τοῦ Δικαίου με κυρίαρχο ὄργανο τὸ Κριτήριον ποὺ κάλυπτε τὰ κενὰ τῶν ἄλλων πηγῶν τοῦ δικαίου· ἐν ὀλίγοις, τὸ Κριτήριον ἀπεφάσιζε με βάση τοὺς γραπτοὺς νόμους (θεσπίσματα) τῆς Κομπανίας, τὰ ἔθιμα ποὺ εἶχαν ἀναγνωρισθῆ, καὶ τὴν νομοθεσίαν τῆς Τρανσυλβανίας· ἐφαρμολογῶταν, ὡσαύτως, καὶ ἡ ἀρχὴ «κατὰ τὸ εὐλογον καὶ δίκαιον» σὲ περίπτωσιν ποὺ δέν παρεχόταν ἱκανοποιητικὴ λύσις διαφορῶν ἀπὸ τὸ Κριτήριον. Οἱ ὅροι «δέσμιον», Νόμος τῶν Πραγματεῦτων, Νομοθεσία, Δικαιώματα, Νόμου Κεφάλαια ἐξετάζονται, στὴν συνέχεια, ἀπὸ τὴν συγγραφῆ ὑπὸ τὴν ἀποψὴ τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου στὴν λειτουργίαν τῆς Κομπανίας (τυπολογία, διάρκεια, κατάργησις, τροποποίησις, ἀνανέωσις). Ἀπὸ τὴν συγγραφῆ γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὸ ἔθιμο δίκαιον καὶ στὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀπὸ τὴν Κομπανία, στὶς ἐμπορικὰ συναλλαγὰς τῶν μελῶν τῆς, στὸ ἰδιωτικὸ καὶ στὸ ποινικὸ δίκαιον, καθὼς καὶ στὶς συναρπαστικὰς ἰδιομορφίαις τοῦ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν του στὶς σχέσεις ἐργασίας-μαθητείας, κληρονομικῆς διαδοχῆς, ἐπιτροπείας ὄρφανῶν κ.τ.λ. Οἱ ἀποφάσεις τοῦ Κριτηρίου καὶ ἡ Δικονομικὴ πρακτικὴ ἀπασχολοῦν ἐπίσης τὴν κ. Δέσποινα-Εἰρήνη Τσούρα-Παπαστάθη ποὺ ἐπισημαίνει τὴν ὑποχρέωσιν *Κριτῶν καὶ Ὁμοσμένων* νὰ κρίνουν κατὰ συνείδησιν καὶ ἐλευθέρως με βάση τὰ θεσπίσματα, τὰ ἔθιμα, τὴν νομοθεσίαν τῆς Τρανσυλβανίας ἢ καὶ ἀκόμη «κατὰ τὸ εὐλογον καὶ δίκαιον»· ἐπισημαίνει, ἀκόμη, ἡ συγγρ. τὸ ἐθιμικὸ δίκαιον (*ius receptum, consuetudo*) ποὺ δημιούργησε ἡ συνεχὴς καὶ ὁμοιόμορφη πρακτικὴ τοῦ Κριτηρίου. Κατὰ τὰ ἄλλα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ἱεραρχίαν τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου τῆς Κομπανίας διαπιστώνεται ὁ πλήρης σεβασμὸς τοῦ Κριτηρίου πρὸς τίς ἀναφερθεῖσες πηγές τοῦ δικαίου τῆς.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς θεσμοὺς ἡ συγγρ. ἐξετάζει ἀρχικῶς τὴν *ιδιότητα τοῦ πραγματεῦτοῦ* (ποὺ ἔπρεπε νὰ ἔχει μαθητεῦσαι προηγουμένως, καὶ γιὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἰδιότητος αὐτῆς ἀπεφάσιζε ὁ προεστός, ἢ νὰ ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα πρὶν ἔλθει στὴν Τρανσυλβανία)· ἐξετάζει ἐπίσης τὸν *θεσμό τῆς μαθητείας*, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ «ξένου πραγματεῦτοῦ», ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ πραγματεῦτοῦ ποὺ τοῦ ἐξησφάλιζαν δυνατότητες ἀναπτύξεως ἐμπορικῆς δραστηριότητος.

Ὅσο γιὰ τὴν *νομικὴ φύσιν τῆς Κομπανίας* ποὺ προσδιορίζονταν ἀπὸ τὸν δυνητικὸ, καὶ ὄχι ὑποχρεωτικὸ, χαρακτῆρα ἐντάξεως μέλους στὴν Κομπανία, τὴν ἰδιότητά τῆς ὡς Ν.Π.Ι.Δ., τὴν φύσιν τῆς ὡς ἐπαγγελματικὸν σωματεῖον καὶ ὄχι ἐμπορικῆς ἐταιρείας κατὰ τὸν τύπον τῶν ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν τῆς Δ. Εὐρώπης τοῦ 16ου-18ου αἰ.

Ἀκολούθως ἐξετάζονται οἱ θεσμοὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου τῆς Κομπανίας ποὺ ἦσαν, με ἑλαφρὰς παρεκκλίσεις, ὅμοιοι με ἐκεῖνες τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου· τὸ ἰδιωτικὸ δίκαιον ποὺ ἐφήρμοξε ἡ Κομπανία εἶχε ὀρισμένα ἐνδιαφέροντα χαρακτηριστικὰ, ἀφοῦ ἦταν: ἀγραφο, δημῶδες βυζαντινορωμαϊκὸ με ὀρισμένους δυτικὰς ἐπιδράσεις, ἐθιμικὸ με βασικὴ ἀρχὴ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως. Τὸ ἰδιωτικὸ δίκαιον ἀφοροῦσε κυρίως στὴν ἀμεση ἀντιπροσώπευσιν καὶ στὸν συναφῆ με αὐτὴν θεσμό τῆς πληρεξουσιότητος, καθὼς καὶ στὴν παραγραφῆ. Στὶς ἐνοχικὰς σχέσεις ἡ κ. Δέσποινα-

Ειρήνη Τσούρκα-Παπαστάθη αφιερώνει ένα άρκετά εκτεταμένο υποκεφάλαιο, πολύ φυσικό, άλλωστε, λόγω της εμπορικής φύσεως της Κομπανίας· έτσι εξετάζονται εδώ θέματα που αφορούν τις συναλλαγές, την εκπλήρωση των χρηματικών παροχών, τους τόκους, τις αποζημιώσεις, τις συμβάσεις, τις υπερμερίες, τις άδικοπραξίες, τους λόγους άποσβέσεως, τον συμβιβασμό, τον συμψηφισμό, τις πωλήσεις, τις έταιρείες (συντροφίες), τὰ δάνεια, τις έγγραφείες, τις παρακαταθήκες, τις μισθώσεις εργασιών, τον πτωχευτικό συμβιβασμό.

Τό Ένοχικό Δίκαιο αφορούσε μόνον στά κινητά και υπό τήν έννοια αυτήν ή συγγρ. εξετάζει τόν θεσμό του ένεχύρου και τις ρυθμίσεις κινητού παρά μή κυρίου, θέματα που εξετάζονται εδώ αναλυτικώς. Οί αποφάσεις του Κριτηρίου της Κομπανίας που αφορούσαν τό Οικογενειακό Δίκαιο αναφέρονταν κυρίως στήν έπιτροπεία των ανηλίκων και λιγότερο στίς σχέσεις μεταξύ συζύγων και μεταξύ γονέων και τέκνων. Τό δημῶδες και έθιμικό δίκαιο ρύθμιζε μόνον τις περιουσιακές σχέσεις της οικογένειας, ενώ οί μή περιουσιακές εκδικάζονταν από τὰ ρουμανικά όρθόδοξα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Τρανσυλβανίας που έφηρμοζαν τό όρθόδοξο κανονικό δίκαιο. Στο ίδιο υποκεφάλαιο ή συγγρ. παρουσιάζει τὰ αποτελέσματα των έρευνών της, πάντοτε μέ βάση τις πηγές, όπως και στά προηγούμενα υποκεφάλαια, για άλλα θέματα οικογενειακού δικαίου (π.χ. προίκα, θέση της γυναίκας στήν Κομπανία που ήταν σχεδόν ίσοτιμη μέ εκείνη του άνδρός, πατρική έξουσία, έπιτροπεία και κηδεμονία ανηλίκων). Ός προς τό κληρονομικό δίκαιο της Κομπανίας, αυτό ακολουθοϋσε τό βυζαντινό δίκαιο σε θέματα διαθήκης, έξ άδιαθέτου διαδοχής, εκκαθαρίσεως και διανομής των κληρονομιών, άποδοχής κληρονομίας.

Άκολουθως ή συγγρ. ασχολείται μέ τό Ποινικό και Πειθαρχικό Δίκαιο, όπου θέτει τό έρώτημα αν οί κυρωτικοί κανόνες του δικαίου της Κομπανίας ήσαν ποινικοί ή πειθαρχικοί· εξετάζει, όσαύτως, τις γενικές αρχές του ποινικού δικαίου της Κομπανίας (όπως ήταν ή αρχή του nullum crimen sine (scripta) lege, της μη άναδρομικότητας των θεσπισμάτων, της υπαιτιότητας του δράστη, της μείωσης του καταλογισμού), τήν δομή του ποινικού κυρωτικού κανόνα, τὰ έννομα αγαθά που ένσωματώνονται στήν προστασία του κράτους της Τρανσυλβανίας και των μελών της Κομπανίας και που αναφέρονταν στήν ανθρώπινη ζωή και άκεραιότητα, στήν προσωπική έλευθερία, στήν γενετήσια ήθική, στήν τιμή, στήν ιδιοκτησία και τήν περιουσία, στήν συνοχή της συσσωματώσεως. Άσχολείται, επίσης, ή συγγρ. μέ τους πειθαρχικούς κανόνες που απέβλεπαν κυρίως στήν έσωτερική συνοχή της Κομπανίας, στήν έξωτερική ύπόστασή της, στήν οικονομική ίσοτιμία της· φυσικά υπήρχαν και οί ποινές που έμπεριέχονταν στο δίκαιο της Κομπανίας μέ τήν ποινική και τήν πειθαρχική ποινή που επιβάλλονταν από τό κριτήριο και αφορούσαν στίς στερητικές ή περιοριστικές της έλευθερίας ποινές, τις χρηματικές, τις σωματικές, τις πνευματικές, (ανάθεμα και άφορισμός) τις ποινές in rem. Στά δύο έπόμενα και τελευταία υποκεφάλαια ή κ. Δέσποινα-Ειρήνη Τσούρκα-Παπαστάθη ασχολείται μέ τήν λειτουργία της ποινής στο δίκαιο της Κομπανίας και τήν έπιμέτρηση, έπιβολή, εκτίση και μετατροπή της ποινής.

Η εργασία κλείνει μέ τὰ Συμπεράσματα: ή Κομπανία είχε τήν έννοια του επαγγελματικού σωματίου, τὰ μέλη της συνδέονταν μέ τήν ιδιότητα του ξένου (μή τοπικού) έμπόρου, ή διοίκηση διασφαλιζόταν από όργανα μονοπρόσωπα ή συλλογικά που ήσαν αίρετά· άνώτατο όργανο ήταν ό προεστός, ενώ τό δίκαιο της Κομπανίας είχε διαμορφωθεί μέ τήν άμεση θέσπιση κανόνων δικαίου (δεσήματα), τήν έπιλεκτική έφαρμογή κανόνων της Τρανσυλβανίας, καθώς και τήν ανάπτυξη έθιμικών κανόνων, που έφαρμοζονταν αυτοτελώς ή κατά παρέκκλιση του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου

τῶν ραγιαδῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Στό ἰδιωτικό δίκαιο τό Κριτήριο εἶχε δικαιοπλαστική ιδιότητα μέ βάση τήν ἐπιείκεια καί τόν ὀρθό λόγο· τό πειθαρχικό δίκαιο τῆς Κομπανίας εἶχε προληπτικό καί σωφρονιστικό χαρακτήρα καί ἀπέβλεπε σέ ἀναπόδοση. Γενικά, γράφει ἡ κ. Δέσποινα-Εἰρήνη Τσοῦρκα-Παπαστάθη, ἡ Κομπανία ἀναδείχθηκε αὐτόνομος, αὐτοτελής καί αὐτοδίκαιος.

Τά *Παραρτήματα* καλύπτουν ἓνα μέγα μέρος τοῦ ἔργου τῆς κ. Δέσποινας-Εἰρήνης Τσοῦρκα-Παπαστάθη· πρόκειται γιά διπλωματική ἔκδοση τῶν θεσπισμάτων τῆς Κομπανίας ἀπό τόν Ἑλληνικό Κώδικα 976 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (παράρτημα Α΄) καί τῶν προνομιακῶν διπλωμάτων τῆς Κομπανίας (παράρτημα Β΄), τῶν ὄρκων ἀξιωματούχων τῆς Κομπανίας, ἐφημερίου καί ὄρκου πίστεως μελῶν καί δικαστικῶν ἀποφάσεων (παράρτημα Γ΄). Τό βιβλίό κλείνει μέ περίληψη στήν γαλλική, τήν βιβλιογραφία καί τό εὐρετήριο.

Ἡ κ. Δέσποινα-Εἰρήνη Τσοῦρκα-Παπαστάθη συνέγραψε ἓνα λαμπρό βιβλίο ἀναφερόμενο στήν ὀργάνωση καί τό δίκαιο μιάς μοναδικῆς κατά τήν περίοδο αὐτή (170-180 αἰ.) ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς Κομπανίας ἢ καλύτερα ἐπαγγελματικῶν σωματείων (συστήματος, συντεχνίας).

Στηριγμένη σέ ἀρχαϊκό ὕλικό, τό ὕλικό δηλ. τοῦ ἀρχείου τῆς διοικήσεως τῆς Κομπανίας, ἀνέλυσε τήν ὀργάνωση καί τό δίκαιό της γιά πρώτη φορά, στήν ἑλληνική βιβλιογραφία. Ἡ ἐργασία της ἦταν ἐπιμοχθη δεδομένων τῶν πολλῶν κωδίκων καί λυτῶν ἐγγράφων μέ πολλές δυσκολίες στήν ἀνάγνωση. Ἡ ἄρτια γνώση ὁμως τῆς ἐποχῆς ἀπό τήν συγγρ. τοῦ χώρου καί τῶν συναφῶν προβλημάτων ἱστορίας τοῦ δικαίου, τῆς ἔδωσαν τήν δυνατότητα νά συγγράφει αὐτό τό λαμπρό βιβλίο.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Νικ. Α. Λούστα, Δημοδιδασκάλου, *Ἡ ἱστορία τοῦ Νυμφαίου Νέβεσκας-Φλωρίνης*, Θεσσαλονίκη ²1994, σσ. 366+53 πίν.

Ὁ ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου, τό ὅποιο ἐμφανίσθηκε τό πρῶτον τό ἔτος 1988, *Συμβολή τῶν Νυμφαιωτῶν στήν ἐθνική, ἱστορική, οἰκονομική, πολιτιστική καί παραδοσιακή ζωή του* δηλώνει σέ γενικές γραμμές τό περιεχόμενο τῆς μελέτης τοῦ ἐκλεκτοῦ Μακεδόνα ἐκπαιδευτικοῦ.

Τό πρῶτο κεφάλαιο ἀρχίζει μέ τήν *Εἰσαγωγή*, ὅπου, μεταξύ τῶν ἄλλων, ὁ μῦθος μέ τίς παραλλαγές του, γιά τήν ἴδρυση τοῦ χωριοῦ μέ πρῶτους οἰκιστές ἓνα ζευγάρι ἐρωτευμένων παιδιῶν, ἡ ἀναζήτηση τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος *Νιβεάστα*, ἡ ἐποίκησή του ἀπό πρόσφυγες τῆς Νικολίτσας γύρω στά μέσα τοῦ 17ου αἰ., ἡ ὁμαδική φυγή ὀρισμένων οικογενειῶν πρὸς τήν Τζουμαγιά κ.ἄ. Ἀσχολεῖται, ἐπίσης, ὁ συγγρ. μέ τήν καταγωγή τῶν Βλάχων, τήν βλαχική διάλεκτο, τήν προσωνυμία Βλάχος, τήν προσφορά τῶν Βλάχων στοὺς ἐθνικούς ἀγῶνες, τήν ἀδιάσπαστη ἐνότητά τους μέ τόν ὑπόλοιπο Ἑλληνισμό. Καί ὅταν αὐτά γράφονται ἀπό ἓνα Νεβεσκιώτη Μακεδόνα ἔχουν τήν σημασία τους. Στήν συνέχεια ὁ συγγρ. γράφει γιά τήν ζωή καί τήν προκοπή τῶν παλαιῶν συγχωριανῶν του, τά ἐπαγγέλματά τους, τοὺς ξενιτεμούς τους, τίς δυσκολίες τους στά ξένα, ἀλλά καί αὐτές τῶν δικῶν τους στό χωριό, τίς κοινωνικές συνθήκες, τίς τάξεις, τήν μέριμνα· καί ὅλα αὐτά νά φαντάζουν σήμερα σάν ὄνειρο μέσ' ἀπό τίς ξεθωριασμένες φωτογραφίες, τά ἀρχοντικά, τά καλντερίμια, τά κοινοτικά

κτήρια.

Στό δεύτερο κεφάλαιο ο συγγρ. κάμει λόγο για την συμβολή των Νεβεσκιωτών στους αγώνες του Έθνους και κυρίως για την αντίστασή τους κατά των Βουλγάρων και Ρουμάνων προπαγανδιστών του τέλους του 19ου και αρχών του 20ού αι. με την παράθεση εγγράφων μαρτυριών (έκδοδομένων και άνεκδότων) που πιστοποιούν τον αγώνα τους αυτόν και την προσήλωσή τους, εκκλησιαστική μὲν στο Πατριαρχείο, ἔθνικη δέ στον Έλληνισμό. Σημαντική είναι από κάθε ἄποψη ἡ δημοσίευση ἐπιγραφῶν καὶ ἐνθυμήσεων ἀπὸ βιβλία (ἐκκλησιαστικά κυρίως) τοῦ Νυμφαίου τῆς περιόδου 1693-1798 ἕως 1901 που ἀφοροῦν στὴν οἰκονομική καὶ ἐκκλησιαστική ζωὴ του.

Ἀκολουθῶς ὁ κ. Ν. Α. Λ. ἀσχολεῖται μὲ τούς Νεβεσκιώτες ἀγωνιστές, κλέφτες καὶ τοὺς καπετάνιους τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα (Ζιουρκαῖοι, Παντέκας) που διακρίθηκαν στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1878 καὶ ὅλα αὐτὰ ἐπὶ τῆ βάσει ἐπισήμων ἀλλὰ καὶ προφορικῶν μαρτυριῶν τὴν δράση τῆς οἰκογένειας Ζιούρκα παρακολουθεῖ καταλεπτῶς ὁ συγγρ. Στό σημεῖο αὐτὸ ἔχει τὴν εὐκαιρία, γυρίζοντας πίσω μὲς τὸν χρόνο, νὰ μιλήσει γιὰ τὶς ἀρβαντικές ἐπιδρομὲς στο χωριό, τὶς σχέσεις τους μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ. Ἰδιαίτερο κεφάλαιο ἀφιερώνει ὁ κ. Ν. Α. στὴν Νέα Φιλικὴ Ἐταιρεία τοῦ 1867, τοὺς στόχους τῆς καὶ τὶς δραστηριότητές τῆς κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1878, τὴν σύλληψη τῶν ἰδρυτῶν τῆς, τὴν καταδίκη τους, τὴν ἐξορία τους στὴν Μέση Ἀνατολή. Ἰδιαίτερο κεφάλαιο ἀφιερώνει ὁ συγγρ. στὰ γεγονότα τοῦ 1878 καὶ τὴν πληθωρική συμμετοχὴ τῶν Νεβεσκιωτῶν σ' αὐτὰ: τὸν ἀπασχολεῖ κατόπιν ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας καὶ περιγράφει τὰ δεινοπαθήματα τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζήδες, τὴν ψευδεπανάσταση τοῦ Ἰλιντεν, τὰ συνακόλουθὰ τῆς σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων. Παραθέτει, ἀκόμη, τὶς θυσίες τῶν Νεβεσκιωτῶν, τὴν δράση τοῦ Μιχαὴλ Τσίρλη, ἐπικεφαλῆς τῆς τοπικῆς Ἐπιτροπῆς, τὴν παρουσία τοῦ Παύλου Μελά στο Νυμφαῖο καὶ διηγεῖται λεπτομερῶς τὰ γεγονότα που διεξελίχθησαν στο χωριό του. Στὴν συνέχεια ὁ κ. Ν. Α. παρουσιάζει τοὺς Ἱερολοχίτες τοῦ Νυμφαίου, αὐτοὺς δηλ. που ἀντιμετώπισαν τοὺς Βουλγάρους κομιτατζήδες τὴν περίοδο 1912-1913, καθὼς καὶ τὴν προσφορά τῶν Νυμφαιωτῶν στους πολέμους τοῦ 1912-1913 καὶ τὴν μικρασιατικὴ ἐκστρατεία, ἀρκετοὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν ἑθελοντές που ἤλθαν ἀπὸ τὴν Ἀμερική.

Ὁ κ. Ν. Α. ἐξιστορεῖ, κατόπιν, καὶ μάλιστα τώρα ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς καὶ τὰ χρόνια τῆς μετακατοχικῆς τραγωδίας: τὴν ἀντίσταση τῶν κατοίκων, τὰ λάθη τοῦ Ε.Α.Μ. καὶ τὶς ἀνεξέλεγκτες δραστηριότητες τῶν ἀναρτῶν, τὴν τραγικὴ Πρωτομαγιά τοῦ 1947, κατὰ τὴν ὁποία δημιουργήθηκαν πολλὰ δυσάρεστα που ὀδήγησαν στὴν διαίρεση τοῦ χωριοῦ καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τῆς ἐρημώσεώς του: οἱ φόνοι, οἱ καταστροφές, ὁ ἔθνικὸς διχασμὸς, ἡ τραγικὴ Πρωτομαγιά τοῦ 1947, τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος, ὅλα αὐτὰ συνιστοῦν ταυτοχρόνως καὶ συγκλονιστικὴ προσωπικὴ μαρτυρία.

Στό τρίτο κεφάλαιο τὸ ἀφιερωμένο στὰ σχολεῖα ὁ συγγρ. ἐξετάζει τοὺς λόγους τῆς ἀναπτύξεως τῶν σχολείων (πλοῦτος τῶν κατοίκων καὶ ἔφεση στὰ γράμματα), ἐκφράζει τὴν λύπη του γιὰ τὴν ἀπώλεια τῶν ἀρχείων καὶ τὴν ἱκανοποίησή του που ὁ ἴδιος περιέσσωσε ὅ,τι μορσοῦσε. Ἀναφέρει μαρτυρίες γιὰ τὰ σχολεῖα, τὶς σπουδὲς τῶν Νυμφαιωτῶν στὴν Κλεισούρα, τὴν ἴδρυση Παρθεναγωγείου τὸ 1867 ἀπὸ τὴν Ζωὴ Μιχαὴλ Τσίρλη, τὰ διδασκόμενα μαθήματα, τὴν λειτουργία του, τὸ κληροδότημα Θ. Ι. Τσίρλη (1910), τὸ ὁποῖο γιὰ ἀγνώστους λόγους δὲν ἀξιοποιήθηκε, τὴν ἴδρυση τῆς Νικεῖου Σχολῆς ἀπὸ τὸν ἀπόδημο Νεβεσκιώτῃ Ἰω. Νίκου τὸ 1927, τὸ κληροδότημα Ν. Μ. Μιχαηλίδη (1908) που καὶ αὐτὸ δὲν ἀξιοποιήθηκε. Ὁ κ. Ν. Α. ἀναφέρεται, ἐπίσης, στὴν συμβολὴ τῶν προκρίτων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῆς Μητροπόλεως

Καστοριάς μέ βάση τά πρακτικά τῆς δημογεροντίας καί συναφεῖς ἀρχειακές πηγές. Ὁ συγγρ. χρησιμοποίησε καί τά ἀρχεῖα τῆς Νικεῖου Σχολῆς, ὅσα δηλ. διεσώθησαν, ἀφοῦ τά πρό τοῦ 1902 ἔχουν καταστραφεῖ. Μέ βάση τά διασωθέντα ἀρχεῖα ὁ κ. Ν. Α. παρέχει καταλόγους διδασκάλων, ἀριθμούς μαθητῶν, βιογραφικά σημεῖώματα καί ἀκόμη στοιχεῖα γιά τό Νηπιοτροφεῖο Νυμφαίου πού ἄρχισε νά λειτουργεῖ μετά τό 1943 καί ἔκλεισε προσφάτως «ἐλλείπει νηπίων».

Ἐνδιαφέρον εἶναι καί τό ὑποκεφάλαιο Ρουμανικό Σχολεῖο καί Προπαγάνδα, ὅπου παρουσιάζεται ἡ δράση τῶν ρουμανιζόντων, ἡ διχόνοια πού ἐνέσπειραν, οἱ ἀντιδράσεις τῶν Νυμφαιωτῶν, ἡ φιλορουμανική στάση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἡ συνεργασία τῶν ρουμανιζόντων μέ τούς κομιτατζήδες καί τούς Γερμανοβουλγάρους κατά τήν Κατοχή. Στό ἐπόμενο ὑποκεφάλαιο ὁ λόγος γιά τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία καί ζωή τοῦ χωριοῦ, τό βαθύ θρησκευτικό αἶσθημα τῶν κατοίκων, τήν λατρεία τῆς Παναγίας —ἐκτενής εἶναι ἐδῶ ὁ λόγος γιά τήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου (1867), πού καταστράφηκε τό 1947 ἀπό τόν καπετάν Ἀμύντα καί πού ἀποκατέστησαν οἱ Νυμφαιῶτες μέ τήν γενναία βοήθεια τῆς Ἐνώσης Συντακτῶν Ἀθηνῶν. Στό ἴδιο ὑποκεφάλαιο παρουσιάζονται οἱ ἱερεῖς τῆς περιόδου 1850-σήμερα, τά βιογραφικά τους, οἱ ἐνθυμήσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων κλπ. Παρατίθενται οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πού ἀνασταίνουν τήν ἱστορία τοῦ χωριοῦ.

Στό πέμπτο κεφάλαιο περιγράφεται ὁ τύπος τῆς οἰκίας τοῦ Νυμφαίου, τά ἀρχοντικά, τά ὑλικά, ἀναφέρεται ἡ παρουσία Ἡπειρωτῶν μαστόρων πού ἔκτισαν κατοικίες, βρύσες, γεφύρια στό Νυμφαῖο μέ ἀπαράμιλλη μαεστρία. Καί ἀκόμη τά ἐπαγγέλματα, οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων: ἡ κτηνοτροφία στήν ἀρχή, τό ἐμπόριο ἀργότερα, ἡ ξενιτεία καί ὁ πλοῦτος, οἱ ραφτάδες, οἱ χρυσοχόοι, οἱ κυρατζήδες· φυσικά ὁ κ. Ν. Α. ἀσχολεῖται περισσότερο μέ τούς χρυσοχόους, τήν τέχνη τους, τά ἐργαλεῖα τους, τήν διασπορά τους στά Βαλκάνια. Ἀναφέρεται, ἀκόμη, στήν προκοπή τῶν Νεβεσκιωτῶν πού πλούτισαν στήν Αἴγυπτο χάρις στήν βοήθεια τοῦ ἀντιβασιλέα Φονάτ ἀπό τόν καιρό τῆς γνωριμίας τους στήν Καβάλα. Μέ ἓνα λόγο πολλοί Νεβεσκιῶτες ἐγκατέλειψαν τό κασελάκι τοῦ χρυσοχόου καί ἔγιναν μεγαλέμποροι καί βιομήχανοι, ὅπως οἱ οἰκογένειες Τσίρλη, Σωσσιδῆ κ.ά. Δέν λείπει ἡ ἀναφορά καί τῶν ἄλλων ἐπαγγελμάτων ὅπως παντοπῶλες, ράπτες, κρεοπῶλες, φωτογράφοι, βιβλιοδέτες, κοιρεῖς, ξυλουργοί, ὑφασματοπῶλες, ἀλευροπῶλες, γαλακτοπῶλες κ.ά. Ὁ κ. Ν. Α. ἀφιερώνει μέ περισσή ἀγάπη σελίδες τοῦ βιβλίου του στούς ἐπισήμους, δημοσίους ὑπαλλήλους, δημοσιογράφους, ζωγράφους, παλαιότερους καί νεότερους, καταγομένους ἀπό τό Νυμφαῖο· ἀποδεικνύεται, τοιουτοτρόπως, ἡ ἀδιάπτωτη συνέχεια τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Νυμφαίου.

Ἀπό τά ἐνδιαφέροντα κεφάλαια τοῦ βιβλίου εἶναι τά ἀφιερωμένα στίς ἐνδυμασίες τῶν Νυμφαιωτῶν, στήν οἰκοτεχνία μέ κύριο ἐργαλεῖο τόν ἀργαλειό, τοῦ ὁποῦ παρατίθενται καί σχέδια, στά ὀνόματα, στά ἐπίθετα, στά τραγούδια. Τό ἔβδομο κεφάλαιο κάμει λόγο γιά τήν Διοίκηση, Πολιτική, Οἰκονομική, τά Τ.Τ.Τ., τήν Χωροφυλακή καί τήν ἱστορία πού διέγραψαν στήν σύνολη ἱστορία τοῦ Νυμφαίου. Στό ὄγδοο κεφάλαιο ὁ συγγρ. παρουσιάζει τούς ἐθνικούς εὐεργέτες (Μ. Τσίρλης, Ζωή Τσίρλη, Δ. Μιχαηλίδης, Θωμαῖς Μιχαηλίδου, Κ. Μιχαηλίδης, Κ. Μίσσιος, Ἰω. Νίκου, Θεόδ. Δῶδος, Γ. Σωσσιδῆς, Δημ. καί Βασιλική Σωσσιδῆ, Π. Οἰκονόμου, Ν. Μέρτζιος, Ν. καί Μαρία Φίστα, οἰκογένεια Μπουτάρη), τῶν ὁποίων παραθέτει καί σύντομα βιογραφικά σημεῖώματα. Ἀκολουθεῖ τό ἔνατο κεφάλαιο μέ τήν ἐξέταση τῶν συλλόγων καί συνδέσμων πού λειτουργήσαν στό Νυμφαῖο μέ τήν ἀναφορά καί κανονισμῶν ὀρισμένων ἐξ αὐτῶν. Στό δέκατο κεφάλαιο ὁ κ. Ν. Α. κάμει λόγο γιά τό δάσος τοῦ

Νυμφαίου που από τό 1923 περιήλθε στό έλληνικό δημόσιο και τό 1943 στην Κοινότητα· αναφέρει μάλιστα τό ιστορικό τών ενεργειών της Κοινότητας γιά τήν απόκτησή του, αλλά και τήν πανίδα και χλωρίδα του, καθώς και τά τοπωνύμιά του.

Ό κ. Ν. Α. Λ. μās έδωσε τήν ιστορία ενός από τά πλέον ιστορικά χωριά της Μακεδονίας, που είναι και ή γενέτειρά του. Μέ τήν πληθωρική παράθεση τών πηγών, μέ τίς προσωπικές μαρτυρίες του, μέ τήν χρήση τών περισωθέντων αρχείων ανέστησε έναν όλόκληρο κόσμο: τόν μυθικό κόσμο του Νυμφαίου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Γεωργίου Κ. Βουλτσιάδη, *Η Προσωπιάνη μέσα από τήν Ιστορία - Τά γεγονότα στην Ανατολική Μακεδονία (1450-1994), Ό Μακεδονικός Αγώνας, Οί τρεις βουλγαρικές κατοχές - Η Αντίσταση - Ό Έμφύλιος*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 437

Είναι ευτύχημα που τά τελευταία χρόνια τοπικοί λόγιοι, μέ περισσότερη από τούς λεγομένους ειδικούς διάθεση, ασχολούνται μέ θέματα της ιστορίας της τοπικής πατρίδας τους. Τέτοια είναι ή περίπτωση του κ. Γ. Κ. Βουλτσιάδη που συνέθεσε τήν ιστορία της κωμοπόλεως Προσωπιάνη, γνωστής στον πολύ κόσμο γιά τίς θυσίες της κατά τίς τρεις βουλγαρικές κατοχές που γνώρισε στον αιώνα μας.

Αρχικά ό κ. Γ. Κ. Β. ασχολείται μέ τά αφορώντα στην ίδρυση του οικισμού περί τό 1450 από βλαχόφωνους Έλληνες, τήν ετυμολογία του ονόματος Προς-Τσιάν (= τό κουδούνι), τήν, σύν τω χρόνω, αύξηση του πληθυσμού μέ τήν άφιξη κατοίκων τών γειτονικών οικισμών Καρλίκοβατ, Ρεσίλοβας, Νευροκοπίου. Αιώνες πέρασαν, τρεις και πλέον, και ό οικισμός πορεύθηκε ασφαλώς δοκιμαζόμενος όπως όλη ή τουρκοκρατημένη Μακεδονία: στις αρχές του 18ου αι. σημειώνεται μία πληθυσμιακή έκρηξη, μέ τήν συρροή Έλλήνων και Τούρκων ασχολουμένων μέ τήν καπνοκαλλιέργεια και τήν άμπελοργία και οί όποιοι είχαν έπωφεληθεί από όρισμένα ευνοϊκά μέτρα της Πύλης γιά τήν δυνατότητα ελεύθερης διακινήσεως πληθυσμών. Τό 1760 κτίσθηκε και ή εκκλησία τών Ταξιαρχών.

Στό κεφάλαιο Η Προσωπιάνη κατά τόν 19ο αι. ό συγγρ. αναφέρεται στην οικονομική άνοδό της χάρη στην εργατικότητα τών κατοίκων και τήν ικανή διοίκηση του γνωστού Ίσμαήλ μπέη τών Σερρών. Στην κωμόπολη κυριαρχούσε πλέον τό βλαχόφωνο ελληνικό στοιχείο, ενώ δέν έλειπαν και όρισμένοι βουλγαρόφωνοι μέ ρευστή έθνική συνειδηση, αρκετοί από τούς όποιους, λίγο άργότερα, πέρασαν στην Έξαρχία. Σημαντικός ήταν και ό ρόλος στην ενίσχυση της έθνικής συνειδήσεως τών κατοίκων του μητροπολίτου Δράμας Γερμανού (1831): τότε κτίσθηκε και ή εκκλησία τών Εισοδίων της Θεοτόκου, που κήημε τό 1949, και τό σχολείο. Στά μέσα του 19ου αι. έμφανίσθηκε και στην Προσωπιάνη και ό Πανσλαβισμός, τόν όποιο αντιμετώπισε μέ άγώνες και θυσίες όλόκληρος ό ελληνικός πληθυσμός μέ επικεφαλής τούς προκρίτους Ν. Λιάμη, Γ. Κ. Βουλτσιάδη, Λεων. Γ. Βουλτσιάδη, Δ. Ι. Βογιατζή, Χρ. Ι. Βογιατζή, Δώδο κ.ά., γιά τούς όποιους ό συγγρ. παρουσιάζει σύντομα βιογραφικά στοιχεία. Ό συγγρ. ασχολείται, κατόπιν, μέ τόν ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878, τήν άπόπειρα δολοφονίας του Ν. Λιάμη από τούς έξαρχικούς, τήν συνθήκη του Βερολίνου, τήν άνθιση τών σχολείων και τών συλλόγων στην Προσωπιάνη, όπου λειτουργούσε πρό-

τυπο σχολεῖο ἀρρένων καὶ Παρθεναγωγεῖο, πού συντηροῦνταν ἀπὸ τὴν Φιλόμουσο Ἀδελφότητα «Ἡὼς». Ὁ κ. Γ. Β. ἐπισημαίνει τὴν πυκνότητα τῶν ἀρχαιοελληνικῶν ὀνομάτων πού ἔδιδαν οἱ Προσωπασανιωῖτες, ἑλληνόγλωσσοι, δίγλωσσοι καὶ τρίγλωσσοι, ἀμνύμενοι, ἔτσι, κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Γένους. Στὴν συνέχεια παρουσιάζονται οἱ προσπάθειες τῶν Ἐξαρχικῶν στὴν Προσωπασάνη, ὁ Μακεδονικὸς Ἀγῶνας, ἡ ψευδευανάσταση τοῦ Ἰλιντεν, ἡ ἀντίσταση τῶν κατοίκων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν μητροπολίτη Δράμας Χρυσόστομο Καλαφάτη, πού ὀργάνωσε τὸν ἀγῶνα συνεπικουρούμενος ἀπὸ τοὺς προκρίτους Λεων. Βουλτσιάδη, Ἀδάμου Μακρῆ, Παπαϊωάννη Μακρῆ, Δημ. Α. Μήτσα, Γ. Παπούλη, Κ. Ράγια καὶ πολλοὺς ἄλλους πού ὀργάνωσαν καὶ ἔνοπλα τμήματα. Ὁ συγγρ. στό σημεῖο αὐτὸ παραθέτει μὲ λεπτομέρειες τὴν ὀργάνωση τῆς Προσωπασάνης ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο καὶ τοὺς συνεργάτες του, μεταξὺ τῶν ὁποίων, πλὴν τῶν ἀναφερθέντων, διακρίθηκαν καὶ οἱ Νικήτας Δρακόπουλος, ἀξιωματικὸς τῆς Χωροφυλακῆς, καὶ ὁ καπετάν Τζάρας, πού ἦταν ὁ ἀνθυπολοχαγός, Στρατῆς Σπλιναρίδης, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρχικὰ ὑπηρετήσει ὡς διδάσκαλος στὴν Προσωπασάνη. Στό σημεῖο αὐτὸ ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν περίπτωση τριῶν ἡρώων τῆς περιοχῆς, τοῦ Χρ. Βογιατζῆ, τοῦ διγλώσσου Ἀρμεν Κοῦπτσιου καὶ τοῦ Βασ. Κομπόκη.

Στὸ ὄγδοο κεφάλαιο παρουσιάζεται ἡ οἰκονομικὴ, πολιτιστικὴ καὶ κοινωνικὴ κίνηση καὶ ζωὴ στὴν καμὸπολη· ὁ κ. Γ. Β. ἀναφέρεται ἐδῶ στὴν καλλιέργεια τοῦ καιπινοῦ, πού εἶναι ἡ βασικὴ ἐνασχόληση τῶν κατοίκων, στό ἐμπόριο, στοὺς συναερισμοὺς, στοὺς καταστηματαρχεῖς, στὸν ρόλο τῆς μουσικῆς καὶ τῆς Φιλομουσοῦ Ἀδελφότητας «Ἡὼς», στὴν ζωὴ τοῦ χωριοῦ, στὴν κίνηση τοῦ βιβλίου, στὶς διασκεδάσεις τῶν κατοίκων, στὰ ἔθιμα τοῦ γάμου, τῶν ἐορτῶν τῆς Ὁρθοδοξίας, κ.ἄ. Σὲ εἰδικὸ ὑποκεφάλαιο ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν πορεία τῶν ἐργασιῶν ἀνεγέρσεως τοῦ σχολεῖου, τὶς συνδρομὲς τῶν κατοίκων, τοὺς πρωτεργάτες, τοὺς χορηγοὺς, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ κτηρίου· καὶ φυσικὰ τοὺς πρώτους ἐπιστήμονες τῆς Προσωπασάνης, πάντα, βεβαίως γιὰ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰ.

Ὁ συγγρ. ἐπανέρχεται στὸν Χρυσόστομο Καλαφάτη καὶ στὸν ἀγῶνα του κατὰ τῶν Ἐξαρχικῶν, μιλεῖ γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1907, τὴν λύπη τῶν Προσωπασανιωτῶν πού συνέχισαν ὁμως τὴν ἐπιτυχητὴ ἀντίστασή τους κατὰ Βουλγάρων, ρουμανιζόντων, Τούρκων. Ἀναφέρεται, στὴν συνέχεια, στό Σύνταγμα τῶν Νεοτούρκων, στὴν ἐπιστροφή τοῦ Χρυσόστομου στὴν Δράμα τὸν Αὐγουστο τοῦ 1908 καὶ στὴν βραχεῖα παραμονὴ του ἐκεῖ, καθὼς καὶ στὴν ἐπίσκεψή του στὴν καμὸπολη. Ἀκολουθοῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν δευτέρη ἀπομάκρυνση τοῦ ἐθνομάρτυρος μητροπολίτου (θέρος τοῦ 1909), τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου σχολεῖου τὸ ἴδιο ἔτος, τὴν ἀναδιοργάνωση τῶν σχολείων.

Στὸ δέκατο κεφάλαιο ὁ λόγος εἶναι γιὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, ὅποτε στὸν μητροπολιτικὸ θρόνο τῆς Δράμας ἦταν ὁ μητροπολίτης Ἀγαθάγγελος ὁ Μάγνης πού συνεργάσθηκε μὲ τὶς τοπικὲς ἐθνικὲς δυνάμεις καθόλη τὴν διάρκεια τῆς ποιμαντορείας του. Ὁ συγγρ. μιλεῖ στό σημεῖο αὐτὸ γιὰ τοὺς Προσωπασανιωῖτες ἀγωνιστὲς τῶν βαλκανικῶν πολέμων, στὴν ὑποχώρηση τῶν Τούρκων, στὶς ραδιουγίες τῶν Βουλγάρων τοῦ Πανίτσα κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ στὶς βουλγαρικὲς ὀμότητες κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ τὸν Ὀκτώβριο 1912. Στὰ τέλη Ἰουνίου 1913 οἱ Βούλγαροι ἀποχώρησαν, μετὰ δηλαδὴ τὸν Β΄ Βαλκανικὸ Πόλεμο, καὶ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἐξιστορεῖ ὁ συγγρ. μὲ γλαφυρότητα, ἀλλὰ καὶ μὲ θλίψη, καθὼς καταγράφει τὴν ὑποχώρηση τῶν Βουλγάρων, τὴν σύλληψη ἐγκρίτων Προσωπασανιωτῶν, τὶς σφαγὲς στὴν Νιγρίτα καὶ τὸ Δοξάτο καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς κωμοπόλεως.

Στὸ ἔνατο κεφάλαιο ὁ κ. Β. κάμει λόγο γιὰ τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον καὶ τὴν

δεύτερη βουλγαρική κατοχή προηγήθηκε, όμως, ένα διάστημα δημιουργίας με την αύξηση του πληθυσμού της κομποπόλεως από νέους κατοίκους πρόσφυγες από την Άνω Μακεδονία και την Ανατ. Θράκη. Η αφήγηση εδώ γίνεται τραγική με την βουλγαρική εισβολή στα ελληνικά εδάφη την 4/17 Αυγούστου 1916 και την έναρξη της δεύτερης βουλγαρικής κατοχής που συνοδεύθηκε από φόνους, όμηρίες, λεηλασίες, βιασμούς: με αποκορύφωμα το «παιδομάζωμα», υπό την βουλγαρική εκδοχή του «χριστιανικού αλτρονιάσμου». Χρειάστηκε να περάσουν δύο και πλέον δραματικά χρόνια (Αύγ. 1916-Οκτ. 1918) για να απελευθερωθεί η Ανατ. Μακεδονία και φυσικά και η Προσωτσάνη μετά από την πληρωμή ενός βαρυτάτου φόρου αίματος και θυσιών, λεπτομέρειες των οποίων παραθέτει ο συγγραφέας (σ. 229).

Στό δωδέκατο κεφάλαιο ο λόγος για την περίοδο του Μεσοπολέμου (1920-1940), την οποία ο συγγρ. χαρακτηρίζει ως χρυσή εποχή για την ήρωική κομποπολη: αναφέρονται εδώ οι διαμάχες, κόσμιες όπωσδήποτε, δύο κορυφαίων πολιτικών αντιπάλων, του ιατρού Άθαν. Γ. Τριανταφυλλίδη και Γεωργ. Άθ. Παπούλη που διετέλεσαν επί μακρά χρονικά διαστήματα πρόεδροι της Κοινότητας (τότε) Προσωτσάνης. Ακολουθεί η καταγραφή των γεγονότων της περιόδου μετά την απελευθέρωση του 1918, την συρροή προσφύγων από την Μικρά Ασία και την Θράκη και εν γένει την μεγάλη προσπάθεια για οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη με την αύξηση του καπνεμπορίου, την εισαγωγή του φωτισμού, την λειτουργία αλωμιστικών συγκροτημάτων, αλευρομύλων, δικτύου ύδρευσεως, γεωτρήσεων, την εμφάνιση του βωβού κινηματογράφου και των χαρτοπαικτικών λεσχών. Ακολούθησε η οικονομική κρίση 1931-1932, η ανάκαμψη και η ευημερία με την κατασκευή νέων έργων, αύξηση της καπνοπαραγωγής, εισροή χρήματος. Την ακμή αυτή διέκοψε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, την ατμόσφαιρα του οποίου από την αρχή ως το τέλος δίδει με παραστατικό τρόπο ο συγγρ.: γερμανική κατοχή μιάς ώρας (μόνον!), αλλά, κυρίως, η σκληρή και απάνθρωπη βουλγαρική κατοχή από 21 Απριλίου 1941-φθινόπωρο 1944, που άφησε έρειπια, στάχτες και αίμα στην Ανατ. Μακεδονία. Ό κ. Γ. Β. εκθέτει λεπτομερώς την γενικότερη κατάσταση στην Ελλάδα, την εθνική αντίσταση, τα λάθη της ηγεσίας του ΚΚΕ, αλλά και την εμφάνιση συνεργατών των Ναζί. Ασχολείται ιδιαίτερος ο συγγρ. με την εξέγερση της Προσωτσάνης που ήταν καθαρή «προβοκάτσια» της βουλγαρικής ΟΧΡΑΝΑ, για να καταπνίξει, στην συνέχεια, στο αίμα την Ανατ. Μακεδονία.

Στό χρονικό της σφαγής ο συγγρ. καταθέτει με κάθε λεπτομέρεια τά γεγονότα με αντικειμενικότητα, τά όποια ο μελλοντικός ιστορικός της Ανατ. Μακεδονίας οφείλει να λάβει υπόψη του, αφού περιέχονται πολλές αλήθειες μιάς πραγματικότητας, την οποία έζησε ο συγγρ. και την όποια κρίνουμε σκόπιμο να μην παρουσιάσουμε εδώ. Καλόν, όμως, είναι οι ενδιαφερόμενοι να διαβάσουν αυτό τό χρονικό. Θά ώφεληθούν πολύ. Τό αυτό ισχύει και για τό επόμενο ύποκεφάλαιο για την απελευθέρωση της Ανατ. Μακεδονίας και φυσικά και της Προσωτσάνης μέσ την εμφύλια διαμάχη και τά εκατέρωθεν σφάλματα.

Στό δέκατο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η πρώτη μεταπολεμική περίοδος με την επιστροφή των φυγάδων, την αποκατάσταση της νομιμότητας, τίς μεταπολεμικές δυσκολίες, τίς προσπάθειες ανασυγκροτήσεως, την ίδρυση καπνικού συνεταιρισμού, αλλά και την δράση παραστρατιωτικών ομάδων που λυμαινόνταν την περιοχή, την έναρξη του εμφυλίου σπαραγμού. Ό κ. Γ. Β. δίδει τό γενικό πολιτικό πλαίσιο αυτής της τραγικής περιόδου, προκειμένου να εξιστορήσει τά συμβάντα στην Προσωτσάνη. Καί αυτό τό κεφάλαιο αποκτά ιδιαίτερη σημασία, αφού ο συγγρ. καταγράφει καταστάσεις που ο ίδιος έζησε και παραθέτει με τόν πλέον αντικειμενικό τρόπο.

Στό δέκατο πέμπτο κεφάλαιο ο συγγρ. μιλεί για την πολιτική και οικονομική κατάσταση στην κωμόπολη μετά τα γεγονότα των ετών 1946-1950 με τις πολλαπλές δυσκολίες στην καλλιέργεια του καπνού, αλλά και την εργώδη προσπάθεια των κατοίκων για ανάκαμψη. Τότε, μετά τα μέσα της δεκαετίας του '50, σημειώνεται και η μετανάστευση με όλα τα αρνητικά παρεπόμενά της, έννοοιμε δηλ. τόν δημογραφικό και παραγωγικό μαρασμό. Έξετάζεται, ακόλουθως, ή πολιτική ζωή στην Προσωπιάνη για την περίοδο 1960-1974 και κατόπιν ή ζωή μετά την μεταπολίτευση και οί προοπτικές πού άνοιχθηκαν γι' αυτήν. Έτσι περίπου κλείνει τό όμορφο αυτό βιβλίο του κ. Γ. Β. για την ιδιαίτερη πατρίδα του· στόν επίλογο, ως μνημόσυνο, παρατίθενται τά όνόματα τών Προσωπσιανών πού φονεύθηκαν από τούς Βουλγάρους από 30/9/41-3/10/41, τά όποια αναγράφονται στην επιτύμβια στήλη του Κοιμητηρίου τής κωμοπόλεως.

Περιττό νά σημειώσουμε την ωφέλεια και χρησιμότητα του βιβλίου αυτού πού με άγάπη συνέθεσε ο κ. Γ. Β. για την ιδιαίτερη πατρίδα του. Άξιοποίηση τών πηγών, επιτυχής σύνθεση, λεπτομερείς άφηγήσεις, κατάθεση άγνώστων ειδήσεων πού άφορούν τόν αιώνα μας. Αυτά είναι τά χαρακτηριστικά και οί άρετές του βιβλίου. Και μαζί οί εικόνες από πίνακες ζωγραφικής, φιλοτεχνημένοι από τόν ίδιο τόν συγγρ., και πού αναπαριστούν την όμορφιά αυτής τής άκρως της Άνατ. Μακεδονίας.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Νικολάου Άργ. Λούστα, *Λαογραφική Μελέτη Νιβεάστας = Νέβεσκας = Νυμφαίου Φλωρίνης*, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 274.

Ό κ. Ν. Ά. Λούστας, επί χρόνια διδάσκαλος στην Δυτική Μακεδονία και την Θεσσαλονίκη, άγάπησε την γενέθλια γη, τό Νυμφαίον Φλωρίνης, και άσχολήθηκε με την ιστορία της και τόν πολιτισμό της. Καρπός αυτής τής άγάπης είναι τά δύο βιβλία με πλούσιο υλικό, χρήσιμο στόν άγνωστή, αλλά και στόν έρευνητή. Στόν υπότιτλο του βιβλίου του δηλώνει αυτή του την διάθεση προς τό Νυμφαίον. «Η άγάπη, γράφει, προς την γενέθλια γη και ή διάσωση τών ήθών και έθίμων τών βλαχοφώνων Έλλήνων ύπήρξε τό κίνητρο τής εργασίας μου αυτής». Ό συγγ. άνήκει λοιπόν σ' εκείνους τούς παλαιούς καλούς εκπαιδευτικούς πού δέν μόχθησαν μόνον για την μόρφωση τών νέων, αλλά φρόντισαν νά διασώσουν την ιστορία, τά μνημεία του λόγου, τόν πολιτισμό έν γενεί τών περιοχών, όπου γεννήθηκαν ή δίδαξαν· γι' αυτό τούς όφείλουμε βαθειά εύγνωμοσύνη.

Στην εισαγωγή ο κ. Ν. Α. παρουσιάζει τά περιεχόμενα και την μεθοδολογία πού ακολουθεί· πρόκειται για υλικό πού ο ίδιος άγγιξε μετέχοντας στόν βίο τών Νυμφαιωτών συμπατριωτών του από μικρό παιδί. Στο πρώτο κεφ. ο συγγρ. άσχολείται με τά ζητήματα πού άφορούν την κοινωνική όργάνωση του οικισμού: παρουσιάζει τίς διατυπωθείσες ύποθέσεις για την ίδρυση του Νυμφαίου, πιθανώτατα μετά τό 1385, την έτυμολογία Νιβεάστα από τό νι-βεάστα (άρνητικό μακεδονικό μόριο νι + video = βλέπω) = άθέατο, τόν έρχομό προσφύγων από την Νικολίτσα του Γράμμου, την φυγή Νυμφαιωτών προς τά Άνω Πορόια πρò του 1659, τόν πλούτο τών κατοίκων του, την συμμετοχή τους στους έθνικούς άγώνες· τόν άπασχολεί, επίσης, ή διοίκηση του χωριού με τούς δημογέροντες, τίς ένορίες, τούς φόρους, τούς κοινοτικούς ύπαλλήλους,

τούς έφοροεπιτρόπους τών σχολείων, αλλά και οί κοινωνικές σχέσεις, ό ξενιτεμός και ό γυρισμός, οί οικογενειακές σχέσεις, ή θέση του άνδρός και τής γυναίκος στην οικογένεια και τήν κοινωνία. Τό οικογενειακό και τό λαϊκό δίκαιο (υίοθεσία, αποκλήρωση, αδελφοποιτοί), τό κληρονομικό δίκαιο (διαδοχή έξ αδιαιρέτου, ένέχυρα), τό Ένοχικό, τό Ποινικό δίκαιο πού ήσαν άγραφου νόμοι και σύμφωνοι μέ τήν λαϊκή δικαϊκή αντίληψη είναι άπό τά πιό ένδιαφέροντα ύποκεφάλαια του βιβλίου του κ. Ν. Λ. Ό συγγρ. έξετάζει τά σχετικά μέ τήν έγκυμοσύνη, τήν γέννηση, τήν λοχεία, τό σαράντισμα, τς μοίρες, τήν βασκανία, τς παιδικές ασθένειες, όλα άναφερόμενα στην λαϊκή ιατρική· άσχολείται, επίσης, μέ τό βάπτισμα και τήν άνατροφή του παιδιού στο σπίτι και στο σχολείο, τά παιδικά παιχνίδια κλπ.

Ή προξενιά, ό άρραβώνας, ό γάμος, ό θάνατος είναι ζητήματα πού άπασχολούν τον κ. Ν. Λ., αλλά και οί προλήψεις, οί συνήθειες και οί δεισιδαιμονίες για τον γάμο.

Στό δεύτερο κεφάλαιο ό συγγρ. άσχολείται μέ τήν μαγεία, τς δεισιδαιμονίες, τήν μαντική και τά σημεϊα της, τήν όνειρομαντεία, τήν αστρολογία, τς προλήψεις για τς άποφράδες ήμέρες, τά μερομήνια, τήν μετεωρολογία, τήν δημόδη ιατρική μέ τά γιατροσόφια, τήν ειδική θεραπευτική· δυστυχώς ό κ. Ν. Λ. όμολογει ότι αδυνατεί πλέον νά παρουσιάσει τς ασθένειες των ζώων, λόγω τής αντικαταστάσεως των από τς παντός είδους μηχανές.

Στό τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ή γλώσσα τής λατρείας, οί ακολουθίες, οί έορτές, τά εκκλησιαστικά σεΰη, οί νηστείες, ή μετάληψη, οί άργιες, τά πρόσφορα, οί άρτοκλασίες, τά ύψώματα, τά έθιμα των Χριστουγέννων, των Θεοφανίων πού έδιναν ξεχωριστή λαμπρότητα στον θρησκευτικό και κοινωνικό βίο του Νυμφαίου. Στην συνέχεια ό κ. Ν. Λ. παρουσιάζει τς άνοιξιάτικες έορτές, στην σειρά μέ κάθε μήνα, τς έορτές τής Μ. Έβδομάδας και του Πάσχα, τς έορτές του θέρους, του φθινοπώρου και του χειμώνα. Στό επόμενο ύποκεφ. ό κ. Ν. Λ. άσχολείται μέ τς αρχαιοελληνικές και όμηρικές λέξεις στην βλαχική διάλεκτο μέ βάση τς μελέτες των Άντ. Μπουσμπούκη, Άχ. Λαζάρου, Κ. Νικολαΐδου, Ν. Κατσάνη, Pascu και τήν άνέκδοτη του Άλεξ. Άγγέλου.

Στό τέταρτο κεφάλαιο ό λόγος είναι για τά κάλαντα, τά καρναβάλια, τό Πάσχα, τς «κούνιες» πού έορτάζονταν άνήμερα του Άγίου Γεωργίου, τον κλήδονα, τήν περπερούνα. Άσχολείται, επίσης, ό συγγρ. μέ τά έθιμα του άρραβώνος, τά προικοσύμφωνα, τον γάμο, τον θάνατο, τά μνημόσυνα, έθιμα πού πιτά ακολουθοΰσαν οί Νεβεσκιώτες.

Τό πέμπτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στα παραμύθια τής Νέβεσκας· έδω ό συγγρ. διαπιστώνει μέ θλίψη πόσο άλλαξαν οί καιροί, άφου τώρα πιά τά χωριά έρήμωσαν και ούτε γιαγιάδες ούτε παιδάκια ύπάρχουν εκεί για νά συνεχίσουν τήν παράδοση. Ή εισβολή τής τηλεόρασης και άλλοι λόγοι έχουν οδηγήσει στην έξαφάνιση των παραμυθίων. Ό συγγρ. προσφέρει σοβαρή ύπηρεσία στην λαογραφία μας μέ τήν παράθεση είκοσι δύο παραμυθίων του Νυμφαίου σημειώνοντας ότι δεκάδες παραμυθίων έχουν ξεχαστεί, άφου δέν βρέθηκε χωρίς κάποιος νά τά καταγράψει.

Στό έκτο κεφάλαιο ό κ. Ν. Λ. κάμει λόγο για τά τραγούδια του Νυμφαίου πού άναφέρονταν στην καταστροφή τής Νάουσας τό 1822, τον πόλεμο του 1897, τον Μακεδονικό Άγώνα, τον Π. Μελά, τά τραγούδια τής ξενιτιάς. Άναφέρει δεκαέξι από αυτά παραθέτοντας δύο-τρεις στίχους από τό καθένα.

Στό επόμενο ύποκεφάλαιο ό συγγρ. παραθέτει σειρά χρήσιμων στοιχείων για τήν άνάγνωση των βλαχικών λέξεων (προφορά φωνηέντων, συμφώνων, διφθόγγων), τονισμό κλπ. μέ τήν παράθεση 78 κουτσοβλάχικων τραγουδιών και τήν ελληνική

μετάφρασή τους.

Συμπερασματικά τό βιβλίό τοῦ κ. Ν. Α. συνιστᾶ προσφορά στήν ἱστορία καί τόν πολιτισμό τοῦ Νυμφαίου, στήν ἱστορία τοῦ βλαχόφωνου Ἑλληνισμοῦ καί τῆς Μακεδονίας γενικότερα. Μαζί μέ τήν *Ἱστορία τοῦ Νυμφαίου*, πού ὁ ἴδιος ἔγραψε, ἀποτελοῦν μία γενναία συμβολή στήν γνώση τῆς ἱστορίας ἑνός ἀπό τά πιό ἱστορικά χωριά τῆς Μακεδονίας. Εὐχόμαστε, τέλος, στόν ἀκάματο Μακεδόνα ἐκπαιδευτικό νά ζήσει πολλούς καί καλοῦς χρόνους προβάλλοντας τήν ἱστορία καί τόν πολιτισμό τοῦ Νυμφαίου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Ιωάννη Α. Παπαδριανού, *Η ελληνική παλιγγενεσία του 1821 και η βαλκανική της διάσταση*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή 1996, σελίδες 63.

Η φωτεινή εικόνα της ελληνικής παλιγγενεσίας σε βαλκανικό επίπεδο καθώς και η συγκινητική συμμετοχή των Βαλκάνιων στην επανάσταση αποτελούν το αντικείμενο μελέτης του καθηγητή του Δ.Π.Θ. και γνωστού βαλκανιολόγου κ. Ιωάννη Παπαδριανού στο βιβλίο του «Η ελληνική παλιγγενεσία του 1821 και η βαλκανική της διάσταση».

Στο παρελθόν, η ελληνική ιστοριογραφία ασχολήθηκε κυρίως με τους Ευρωπαίους και Αμερικανούς φιλέλληνες σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή τους στην ελληνική επανάσταση. Στις μέρες μας, νεότεροι ιστορικοί κι ανάμεσά τους ιδιαίτερα γνωστός ο κ. Παπαδριανός ασχολήθηκαν με την έρευνα γύρω από τη συμμετοχή βαλκάνιων αγωνιστών στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας.

Ο ελληνικός απελευθερωτικός Αγώνας από την περίοδο της προετοιμασίας μέχρι το τελειωτικό χτύπημα κατά των Οθωμανών βρήκε πολλούς βαλκάνιους υποστηρικτές όπως Σέρβους, Βουλγάρους, Μαυροβουνιώτες, Αλβανούς ακόμα και Βοσνίους.

Η γενικότερη αφύπνιση των βαλκανικών λαών εκφράστηκε, όπως επισημαίνεται από τον κ. Παπαδριανό, μέσα από το επαναστατικό πρόγραμμα του Ρήγα, του μανταφορού της ελευθερίας και του μεγάλου οραματιστή της Δημοκρατίας. Η αναφορά του συγγραφέα στην προσωποποίηση του Ρήγα καθιστά τη μελέτη ιδιαίτερα επίκαιρη με τη φετινή συμπλήρωση των διακοσίων χρόνων από το θάνατό του.

Το «παζάρεμα» του μεγάλου αυτού Έλληνα και η παράδοσή του στους Τούρκους αποτελεί την πιο απάνθρωπη προδοσία του «πολιτισμένου» κόσμου, όπως εμφατικά τονίζεται στο βιβλίο.

Το επαναστατικό Σερβικό κίνημα, προανάκρουσμα του ελληνικού, απέδειξε ότι η τουρκική δύναμη δεν ήταν αήττητη και ανέδειξε σημαντικότερους μαχητές της ελευθερίας, τους Έλληνες εθελοντές Γιωργάκη Ολύμπιο, Κόντη και Νικοτσάρα. Το παράδειγμα των Σέρβων αποτελεί πηγή έμπνευσης του Ανώνυμου συγγραφέα της «Ελληνικής Νομαρχίας».

Ο κοινός απελευθερωτικός αγώνας βρήκε την έκφρασή του στο «Σχέδιον Γενικών» της Φιλικής Εταιρείας που απέβλεπε ακόμη και σε μια Ελληνομαυροβουνιώτικη συμμαχία, κυρίως όμως στον προσεταιρισμό του πολεμικού αρχηγού και νικητή της Α΄ Σερβικής επανάστασης Καραγιώργη Πέτροβιτς, τον οποίο και πέτυχε κερδίζοντας

την αφοσίωση του Σέρβου απελευθερωτή. Η πολεμική του όμως διάθεση συγκρούστηκε με την πολιτική της διπλωματίας του Μίλος Ομπρένοβιτς με αποτέλεσμα τη δολοφονία και το χαμό του κυριότερου συμμάχου των Ελλήνων.

Ιδιαίτερη μνεία κάνει ο ιστορικός αναφερόμενος στο ρόλο που έπαιξε στις Ελληνοσερβικές συνεννοήσεις ο Γιωργάκης Ολύμπιος, που επιχείρησε να προσηλυτίσει τον Ομπρένοβιτς μέσω του γραμματέα του, Γεωργίου Ευαγγελίδη, καθώς και ο Φιλικός Καμινάρης.

Η συμπεριφορά του Σέρβου ηγεμόνα απέναντι στις προτάσεις των Φιλικών θεωρήθηκε πολύ επιφυλακτική και αόριστη θέτοντας ως πρωτεύον επιχείρημα την έγκριση του τσάρου Αλεξάνδρου Α΄.

Η οργάνωση και εδραίωση της επανάστασης από τον Υψηλάντη στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες έδωσε νέο έναυσμα στο συγγραφέα να μιλήσει για την προοπτική εύρεσης συμμάχων στους στρατιώτες που υπηρετούσαν στις φρουρές των ηγεμόνων των οποίων οι αρχηγοί ήταν μνημένοι στη Φιλική Εταιρεία και διακρίνονταν για τη γενναιότητά τους, όπως ο Σάββας Καμινάρης, ο Γιάννης Φαρμάκης και ο Γιωργάκης Ολύμπιος με τεράστια επιρροή στους Σέρβους.

Οι επιχειρήσεις του Υψηλάντη υπολόγιζαν αρχικά στο στρατό του Ρουμάνου Βλαδιμηρέσκου, που γρήγορα έχασε την υποστήριξη των Φιλικών, λόγω των ανθελληνικών διακηρύξεών του και του χαρακτήρα του κινήματός του, το οποίο χαρακτηρίστηκε κυρίως αγροτικό και κοινωνικό.

Η διστακτικότητα της επίσημης Σερβίας αποτελεί άλλο ένα σημείο που κάνει το συγγραφέα να σταθεί, θεωρώντας το ως εμπόδιο στο επαναστατικό κίνημα του Υψηλάντη, το οποίο βρήκε όμως πρόσφορο έδαφος στους Σέρβους εθελοντές καθώς και στους άλλους βαλκάνιους υποστηρικτές του ελληνικού ζητήματος.

Υποστήριξη αναμενόταν και από το Μαυροβούνιο, αλλά οι προσπάθειες των πρεσβευτών της Προσωπικής Διοικήσεως Παπουτζάλοφ και ιδιαίτερα του Παναγιώτη Πορφυρού να προσηλυτίσουν το μαυροβουνιώτη βλάδικα Πέτρο Α΄ Πέτροβιτς Νιέγκος απέβησαν άκαρπες. Ο τελευταίος προφασίστηκε αρχικά έλλειψη πυρομαχικών, τα οποία έπρεπε να βάλουν οι Έλληνες, αν ήθελαν τη βοήθειά του. Τελικά όμως αρνήθηκε κάθε ανάμειξη λόγω του διαρκούς πολέμου των Μαυροβουνίων με τους Τούρκους καθώς και της μεγάλης απόστασης από την Ελλάδα. Ο Οβρένοβιτς φαινόταν ότι, παρά τη φιλελληνική του διάθεση που εκφράστηκε με αποστολή χρηματικής βοήθειας στους Έλληνες και την υποδοχή Ελλήνων προσφύγων στη Σερβία, πιεζόταν από τον τσάρο να μην εγείρει οποιαδήποτε εξέγερση.

Σημαντικότερη θεωρεί ο ιστορικός την υπηρεσία των εθελοντών βαλκάνιων αγωνιστών στον Αγώνα είτε με τη μορφή οργανωμένων σωμάτων είτε της προσωπικής δράσης και ανάδειξης ορισμένων οπλαρχηγών, όπως του στρατηγού Χατζή Χρήστου Ντάγκοβιτς και του χιλίαρχου Βάσου Μαυροβουνιώτη. Ο κατάλογος των εθελοντών δεν εξαντλείται εύκολα ούτε μας είναι ιδιαίτερα γνωστός, τη στιγμή μάλιστα που συχνά γίνονταν αλλαγή ονομάτων για να αποφευχθούν τουρκικά αντίποινα. Διακρίθηκαν οι: Βούλγαρης Γιάννης, Μαχαίρας Μιχάλης, Καραγιώργης (διαφορετικός από το Σέρβο Επαναστάτη), Μαριάνος Κωνσταντής, Μαυροβουνιώτης Βάσος (με πολύ μεγάλη στρατιωτική σταδιοδρομία και πολεμική εμπειρία· ο γιος του Τιμολέων Βάσος, ακολουθώντας το παράδειγμα του πατέρα του διακρίθηκε κατά την Κρητική Επανάσταση του 1897), Μαυροβουνιώτης Τζωάννος-Σλαβάνος, Μοντενεγρίνος Τζωάννος, Νεμάνια Κωνσταντίνος (διακρίθηκε και ως πολεμιστής στα ρουμανικά πριγκιπάτα). Ουίτζ (Μαυροβουνιώτης στρατηγός και θερμός φιλέλληνας), Παπάζογλου Γεώργιος,

Στάνοφ Νικόλαος, Τζούροβιτς Γρηγόριος, Φερμανλής Νικόλαος, Στόϊκοβ Ιωάννης, Χατζή Χρήστος-Βούλγαρης (ως στρατιώτης του Χουρσίτ πασά κέρδισε την εύνοιά του· είχε στρατηγικές ικανότητες, που σύντομα τις διέθεσε υπέρ της Ελληνικής Επανάστασης συγκροτώντας σώμα που διακρίθηκε ήδη από τη μάχη των Δερεβενακίων και συγκρούστηκε με τον Ιμπραήμ).

Η δημιουργία αυτόνομων εθνικών κρατών και ο εθνικισμός αποτέλεσαν, κατά τη γνώμη του ιστορικού, τους κύριους λόγους διάλυσης της Παμβαλκανικής συνεργασίας την περίοδο της ελληνικής Επανάστασης, για να εμφανιστεί και πάλι το 1912 και να δώσει στο μέλλον, τα σύγχρονα χρόνια, την αφορμή για προβληματισμό, όσον το πνεύμα ενότητας και συνεργασίας είναι απαραίτητο για να επικρατήσει ειρήνη στην ευαίσθητη αυτή περιοχή.

Ο συγγραφέας, τέλος, περιλαμβάνει σε παράρτημα το ποίημα «Μαντατοφόρος της Ελευθερίας (Glasnik Slobode)», το οποίο ανήκει στον αξιόλογο επικό ποιητή της Σερβίας Βοϊσλάβ Ίλιτς και αναφέρεται στο Ρήγα Βελεστινλή. Δίνει επίσης την ελληνική παραλλαγή του ποιήματος με τίτλο «Άγγελος Ελευθερωτής» του Κώστα Πασαγιάννη, δικαστικού, γνωστού λογοτέχνη και δημοσιογράφου που γνώρισε από κοντά τους Σέρβους και έγραψε σερβικά τραγούδια.

Το βιβλίο του κ. Ι. Παπαδριανού αναδεικνύει, με τα πολλά στοιχεία που παραθέτει, το χαρακτήρα των σχέσεων Ελλάδος και Μαυροβουνίου κατά την κρίσιμη περίοδο του Αγώνα της ανεξαρτησίας, και αποτελεί χρήσιμο βοήθημα για την προσέγγιση των συναφών θεμάτων.

ΙΩΑΝΝΗΣ Θ. ΜΠΑΚΑΣ

Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου - τ. Α' (μέσα 19ου αι. - 1900)*, Ιωάννινα 1995, έκδοση Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, σσ. 452

Η συνθήκη του Passarowitz (1718) διευκόλυνε τις μετακινήσεις των υπηκόων των δυο μεγάλων αυτοκρατοριών της Τουρκίας και των Αψβούργων, με τα άρθρα της εκείνα τα οποία επέτρεπαν την ελεύθερη επικοινωνία ανθρώπων και αγαθών από την ποτάμια οδό του Δούναβη και την αβίαστη άσκηση του εμπορίου στην ξηρά και τη θάλασσα. Με τη συνθήκη όμως αυτή οι Αυστριακοί προσάρτησαν το Βελιγράδι και το νότιο τμήμα του Σάβου και του Δούναβη, με αποτέλεσμα να προκύψει το νέο πρόσωπο της αυστριακής αυτοκρατορίας, το οποίο οδήγησε σε νέες πολιτικές και κυρίως οικονομικές εξελίξεις.

Με την ελευθερία λοιπόν της προσωπικής διακίνησης και την αλλαγή των συσχετισμών και των ισορροπιών δημιουργήθηκε μια νέα δυναμική στον άνω βαλκανικό χώρο, η οποία οδήγησε —μετά τον Κορμαϊκό πόλεμο (1853-1856) και τις μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτ)— σε μια νέα ιστορική περίοδο. Αυτή προέκυψε κυρίως από την πίεση της τουρκικής ηγεμονίας για να παραχωρήσει κάποιες ελευθερίες, σε αντίβαρο του αυστριακού επεκτατισμού.

Μέσα στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, το οποίο χρονικά έφτανε μέχρι το συνέδριο του Βερολίνου (1878), άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτες εθνικές διεργασίες και να καλλιεργείται η αφυπνιστική πνοή των εθνικών συνειδήσεων των υποδούλων λαών του

βαλκανικού χώρου. Στη γενικότερη προσπάθεια των εθνικών κινημάτων των βαλκανικών χωρών εντάσσεται και η ρουμανική προπαγάνδα, μόνο που αυτή αποτελεί ένα παράδοξο ιστορικό φαινόμενο, αφού ο πληθυσμός, τον οποίο προσπαθούσε να «αφηνίσει», βρισκόταν μακριά από το εθνολογικό και εθνικό της κέντρο και δεν υπήρχε καμιά περίπτωση να ενσωματωθεί στο ρουμανικό κράτος.

Η Ρουμανία λοιπόν πλησίασε τους Κουτσοβλάχους από τη στιγμή που έχασε τη Βεσσαραβία, η οποία προσαρτήθηκε στη Ρωσία, και άρχισαν να πληθαίνουν οι ομογενείς της που απομακρύνονταν από τον εθνικό της κορμό. Αυτή η κατάσταση ενισχύονταν βέβαια και από το γεγονός ότι εκατομμύρια Ρουμάνοι βρισκόνταν αλύτρωτοι και στις αντροσυγγριές επαρχίες της Τρανσυλβανίας, του Βανάτου και της Βουκοβίνας. Έτσι εναγώνια έψαχνε αλλού το «ιστορικό της πρόσωπο» και όταν «ανακάλυψε» τη γλωσσική συγγένεια της ρουμανικής γλώσσας με το κουτσοβλαχικό ιδίωμα, έστρεψε εκεί όλη την προπαγανδιστική της δράση.

Τα γεγονότα που σχετίζονται με τη ρουμανική —πολιτική, εκπαιδευτική και εκκλησιαστική— προπαγανδιστική κίνηση, μέσα στους κόλπους του κουτσοβλαχικού πληθυσμού του ευρύτερου βορειοελλαδικού χώρου (Ήπειρος, Μακεδονία, Θεσσαλία), έχουν κατά καιρούς καταγραφεί και ερμηνευτεί. Ήδη από το 1905 ο Αντώνιος Σπηλιωτόπουλος («Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες και η ρουμανική προπαγάνδα», Αθήνα 1905 - Spiliotopoulos Antoine Th., «Les Vlachophones Grecs et la propagande roumaine», Athènes 1910) αναφέρθηκε στο σχετικό προπαγανδισμό. Ακολούθησε στα 1935 ο Νικόλαος Β. Βλάχος («Το Μακεδονικόν ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος 1878-1908») και βέβαια στα 1948 ο Ειάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας με το βασικό πλέον έργο του «Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος», για να περιοριστούμε μόνο στα γνωστά βασικά έργα.

Όμως παρόλες τις επισημάνσεις, διαπιστώσεις και αναλύσεις, οι οποίες ακολούθησαν μέχρι τις μέρες μας, ο ρουμανικός προπαγανδισμός δεν παρουσιάστηκε ενιαία και οργανωμένα σε ένα βασικό έργο, το οποίο να το διερευνά ιστορικά και μέσα από τη σχετική βιβλιογραφική και αρχαική του αναφορά. Αυτό λοιπόν το κενό ήρθε να καλύψει το νέο έργο της Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου «Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι των Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου - τ. Α' (μέσα 19ου αι.-1900)», το οποίο εκδόθηκε στα Ιωάννινα το 1995, μέσα στα πλαίσια των εκδόσεων της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών.

Βέβαια είναι γνωστό πως ο ρουμανικός προπαγανδισμός παρουσίασε έντονη δραστηριότητα και στα βλαχόφωνα χωριά της Πελαγονίας, της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, δραστηριότητα η οποία δεν περιλαμβάνεται στο βιβλίο της Ελευθερίας Νικολαΐδου. Η έρευνά της αναφέρεται συγκεκριμένα στο βιλαέτι των Ιωαννίνων και στο ορεινό συγκρότημα της Πίνδου, σε τμήματα δηλαδή όπου κατεξοχή και δραστήρια ασκήθηκε ο ρουμανισμός. Η αναλυτική της ερμηνεία με την πλούσια βιβλιογραφική και αρχαική ενημέρωση καθιστά το έργο αυτό χρήσιμο, αναγκαίο και βασικό για την ιστοριογραφία του ηπειρωτικού χώρου.

Η συγγραφέας μας έχει δώσει επιτυχημένα δείγματα γραφής με την εξίσου βασική της μελέτη «Ξένες προπαγάνδες και εθνική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές επαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα» (Ιωάννινα 1978 - ΕΗΜ), όπου γίνεται διεξοδική αναφορά και στη ρουμανική προπαγάνδα. Στο νέο της βιβλίο όμως συστηματοποιείται η όλη έρευνα γύρω από τη ρουμανική προπαγάνδα και παρουσιάζεται μέσα σε τοπικές και χρονικές ενότητες· μέθοδος τελικά, η οποία συγκεκριμενοποιεί τη ρουμανική κίνηση και αναδει-

κνύει ορθότερα το όλο πρόβλημα.

Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου διαφαίνεται καθαρά ότι αρχικά το έναυσμα και το κίνητρο του προσηλυτισμού των Κουτσοβλάχων δεν ξεκίνησε από την πίστη και την πεποίθηση μιας ιμπεριαλιστικής ρουμανικής εθνικής ιδέας με τη συνένωση των βλαχόφωνων πληθυσμών σε αυτοτελείς παροικίες. Ξεκίνησε κυρίως από την απέλπιδα προσπάθεια των Ρουμάνων να αποκτήσουν λόγο και δικαίωμα πάνω στον κουτσοβλαχικό πληθυσμό, ώστε να τον χρησιμοποιήσουν ως «ενέχυρο», το οποίο, στην κατάλληλη διπλωματική συγκυρία, θα παραχωρούνταν στη Βουλγαρία για να επιτύχουν την καλύτερη διαρρύθμιση των συνόρων τους στη Δοβρουτσά. Στη συνέχεια βέβαια το όλο θέμα ξέφυγε από τις αρχικές του στοχεύσεις και η Ρουμανία εγκλωβίστηκε σε έναν πολύχρονο και πολυδάπανο προπαγανδισμό χωρίς αποτελέσματα και προοπτικές· στοιχεία που φανερώνονται ανάγλυφα στις σελίδες της μελέτης.

Το βιβλίο της Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου —ένας εντυπωσιακός τόμος 452 σελίδων— αρχίζει με προλεγόμενα και εισαγωγή, αναλύει διεξοδικά το όλο θέμα σε πέντε εκτενή κεφάλαια με πλούσιες υποσημειώσεις και κλείνει με τις διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα, τις βραχυγραφίες, τη βιβλιογραφία, το ευρετήριο, το Summary και τους σχετικούς χάρτες· στοιχεία και αναφορές, τα οποία επικυρώνουν πλήρως τον αυστηρά επιστημονικό του χαρακτήρα.

Συγκεκριμένα στα Προλεγόμενά της η συγγραφέας αναφέρεται γενικά στην «ιστορία» του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος και τις γενικότερες επιπτώσεις του στους βλαχόφωνους πληθυσμούς, από τη δημιουργία του ζητήματος μέχρι σήμερα. Εκθέτει ακόμα τους λόγους για τους οποίους δεν ασχολείται διεξοδικά και στο σύνολό του με το Κουτσοβλαχικό Ζήτημα, αλλά περιορίζεται μόνο στο βιλαέτι των Ιωαννίνων και σε τμήμα της περιοχής της Πίνδου. Στη συνέχεια οριοθετεί τη θεματολογία και τις περιόδους έρευνας της εργασίας της, καθορίζει την αντίστοιχη θεματολογία των άλλων περιόδων που θα δημοσιευθούν σε άλλες εργασίες της, αναφέρεται στους λόγους για τους οποίους ο πρώτος τόμος περιλαμβάνει τα έτη 1850-1900, σημειώνει τα Αρχεία από τα οποία χρησιμοποίησε ανέκδοτες πηγές και τελειώνει με μια σύντομη περίληψη των περιεχομένων κεφαλαίων της μελέτης.

Στην Εισαγωγή αναφέρονται συνοπτικά οι κυριότερες απόψεις για την εθνική ταυτότητα των Κουτσοβλάχων, τον πληθυσμό και τη γεωγραφική κατανομή των οικισμών τους (α. Η καταγωγή, β. Ο πληθυσμός, γ. Οι Κουτσόβλαχοι του βιλαετίου Ιωαννίνων και της Πίνδου, δ. Η γεωγραφική κατανομή του κουτσοβλαχικού πληθυσμού).

Στο Πρώτο Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη γένεση και εξέλιξη του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος ως τα μέσα του 19ου αιώνα και παρουσιάζονται οι προπαγανδιστικές δραστηριότητες της ρουμανικής κίνησης μέχρι το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1878 (α. Οι πρόδρομοι του Κουτσοβλαχικού ζητήματος, β. Οι θεμελιωτές της προπαγάνδας, γ. Οι «απόστολοι» - Ο Αβέρκιος, δ. Ο Απόστολος Μαργαρίτης, ε. Ανοδική πορεία της προπαγάνδας).

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο αναφέρονται τα γεγονότα που συνδέονται με την κρίσιμη περίοδο του ρωσοτουρκικού πολέμου. Εξετάζονται οι επιπτώσεις του στην ανάπτυξη της ρουμανικής προπαγάνδας και οι ενέργειές της για τη ματαίωση της προσαύτησης της Θεσσαλίας και τμήματος της Ηπείρου στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις αποφάσεις του συνεδρίου του Βερολίνου (α. Οι επιπτώσεις του πολέμου, β. Οι δραστηριότητες του Μαργαρίτη - Αντιδράσεις, γ. Προς ίδρυση σχολείων, δ. Οι προθέσεις της προ-

παγάνδας και της ρουμανικής κυβέρνησης, ε. Η αυστριακή πολιτική, στ. Συνεργασία Υψηλής Πύλης και προπαγάνδας, ζ. Ληστική και εθνική δραστηριότητα συμμοριών - Διασυνδέσεις με την προπαγάνδα, η. Η στάση της προπαγάνδας στην προσάρτηση της Ηλείου-Θεσσαλίας στην Ελλάδα, θ. Προσηλυτιστικές δραστηριότητες στη Μακεδονία - Το Πατριαρχείο, ι. Ενίσχυση της προπαγάνδας στην Πίνδο - Απόπειρα για σύνδεση των Κουτσοβλάχων με το Βατικανό).

Στο Τρίτο Κεφάλαιο καλύπτεται η περίοδος από την προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881) ως τις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 19ου αιώνα. Η δεκαετία αυτή είναι μεστή από παντοειδείς δραστηριότητες, οι οποίες δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την ανοδική πορεία της προπαγάνδας (α. Σταθεροποίηση επιτυχιών - Προσπάθεια για εξάπλωση της ουνίας στην Πίνδο, β. Τα προπαγανδιστικά κέντρα του Βουκουρεστίου, γ. Ίδρυση σχολείων (Γιάννινα, Μέτσοβο, Βωβούσα, Μπριάζα), δ. Αλβανορουμανική συνεργασία - Δημοσιογραφική εκστρατεία, ε. Η ελληνική απάντηση - Το προξενείο Ελασσόνας, στ. Επεισόδια στα χωριά της Πίνδου - Διαπιστώσεις Έλληνα προξένου, ζ. Μέτρα της ελληνικής κυβέρνησης - Νέος τρόπος πολιτικής των ρουμανιζόντων, η. Τα ρουμανικά σχολεία των Ιωαννίνων - Δυσχέρειες στη συνεργασία μητροπολιτών και προξένων, θ. Ευμενείς συνθήκες για την προπαγάνδα - Ο διωγμός του Κώστα Κρυστάλλη, ι. Σκευωρίες - Τα σχολεία της Πίνδου, ια. Μετανάστευση βλαχοφώνων της Πίνδου - Σχολεία στο βιλαέτι Ιωαννίνων).

Στο Τέταρτο Κεφάλαιο επεκτείνεται η πενταετία 1890-1895 με τα σοβαρά γεγονότα ανάμεσα στους ρουμανιζόντες και στους βλαχοφώνους που παρέμεναν πιστοί στην ελληνική ιδέα. Αποκορύφωμα η δολοφονική απόπειρα εναντίον του μητροπολίτη Γρεβενών Κλήμη. Η επιτυχία της προπαγάνδας στο διάστημα αυτό είναι συναρτημένη με την πολύπλευρη υποστήριξη της τουρκικής κυβέρνησης και των ξένων δυνάμεων και με την προσπάθειά της να αποκτήσει εθνική υπόσταση ιδρύοντας κουτσοβλαχική αρχιεπισκοπή (α. Υποκίνηση του φανατισμού από το ρουμανικό τύπο, β. Αντιφατικές εκτιμήσεις ελληνικών προξενείων, γ. Δυσχέρειες στο έργο των Ελλήνων δασκάλων, δ. Διαμάχη προξενείου και μητροπολίτη Ελασσόνας, ε. Διώξεις Ελλήνων δασκάλων - Αυστριακή ανάμιξη, στ. Αστοχες προτάσεις για τα ελληνικά σχολεία, ζ. Ο Gustav Weigand - Προδρόμος της προπαγάνδας, η. Οι ελληνικές ανησυχίες - Περίεργες προτάσεις, θ. Τα ελληνικά και ρουμανικά σχολεία της Πίνδου, ι. Προσπάθεια για την ίδρυση ρουμανικής επισκοπής, ια. Συρροή επεισοδίων στις βλαχοφώνες κοινότητες, ιβ. Απόπειρα κατά του Γρεβενών Κλήμη - Συνέχιση διώξεων, ιγ. Ο Ιωαννίνων Γρηγόριος και η εναντίον του σκευωρία, ιδ. Τα ρουμανικά σχολεία στο βιλαέτι Ιωαννίνων - Οι επιχορηγήσεις της Επιτροπής προς ενίσχυσιν (1891-1892), ιε. Επιμονή για την ίδρυση ρουμανικών επισκοπών, ιστ. Η στάση της Τουρκίας - Συνεργασία προπαγάνδας και Βουλγάρων, ιζ. Ρωσική αντίδραση, ιη. Εκδίωξη των ελληνοδασκάλων από τα χωριά της Πίνδου, ιθ. Η κατάσταση το 1892, κ. Εκμετάλλευση ευκαιριών - Έντονη κριτική για τον Μαργαρίτη, κα. Ευθύνες της ελληνικής κυβέρνησης, κβ. Η προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και την Πίνδο το 1893, κγ. Ένταση της πολεμικής κατά του Μαργαρίτη, κδ. Ζυμώσεις για την εκλογή Ρουμάνου επισκόπου, κε. Η κατάσταση στο βιλαέτι το 1894, κστ. Προβλήματα στην Πίνδο, κζ. Προς ανατροπή του Μαργαρίτη).

Στο Πέμπτο Κεφάλαιο, 1895-1900, περιλαμβάνεται η όξυνση των εσωτερικών αντιθέσεων της προπαγάνδας και επεκτείνεται στις επιπτώσεις που είχε στις δραστηριότητές της. Περιλαμβάνονται ακόμα οι προσπάθειες που έγιναν για την αναγνώριση ρουμανικής επισκοπής και οι αντιδράσεις του βλαχοφώνου στοιχείου σε όλους τους

τομείς των προπαγανδιστικών δραστηριοτήτων. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με το τέλος του 19ου αιώνα, ο οποίος συμπίπτει και με την έναρξη της κάμψης αυτών των δραστηριοτήτων (α. Αντικατάσταση των «σχολείων του Μαργαρίτη» με τα «προξενικά», β. Η εκπαιδευτική κατάσταση στο βιλαέτι Ιωαννίνων, γ. Υποχώρηση της προπαγάνδας στην Πίνδο, δ. Ανακήρυξη του Ανθίμου Γκέτση ως Εξάρχου, ε. Επικράτηση του Μαργαρίτη - Εμφάνιση ανταρτικών σωμάτων, στ. Η ιταλική υποστήριξη - Τα γεγονότα του 1896, ζ. Ανεπιτυχής εκμετάλλευση της ήττας του 1897, η. Η ρωσική συμπαράσταση, θ. Τα ελληνικά σχολεία, ι. Ζυμώσεις για ελληνορουμανική συνεννόηση, ια. Απόπειρες για εξουδετέρωση του ελληνικού στοιχείου των παραμεθορίων περιοχών, ιβ. Τα γεγονότα του 1898, ιγ. Διερεύνηση των προθέσεων της κυβέρνησης Sturdza, ιδ. Η πολιτική της κυβέρνησης των συντηρητικών, ιε. Τα ρουμανικά σχολεία στο βιλαέτι Ιωαννίνων και η κατάσταση στην Πίνδο το 1899).

Τέλος, στις διαπιστώσεις και στα συμπεράσματα συνοψίζονται τα επιτεύγματα της ρουμανικής προπαγάνδας στο τελευταίο μισό του 19ου αιώνα, καθώς επίσης και η αντίδραση των παραγόντων, οι οποίοι οδήγησαν στην εξουδετέρωσή της. Και το βιβλίο κλείνει με τις σελίδες 409-452, όπου περιέχεται η εκτενής βιβλιογραφία (I. Πηγές - Ανέκδοτες: I. Ιστορικών Αρχείων Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος - Α' Αρχείο, Β' Αρχείο, Γ' Κεντρική Υπηρεσία (ΚΥ-ΑΑΚ), II. Archive du Ministère des Affaires Etrangères, III. Haus - Hof - und Staatsarchiv, Politisches Archiv, IV. Αρχείον Οικουμενικού Πατριάρχου, Κώδικες Πατριαρχικής Αλληλογραφίας, V. Αρχείον Μητροπόλεως Ιωαννίνων, II. Γενικά βοηθήματα —όπου όμως παραλείπονται μερικά εξειδικευμένα έργα), το αναλυτικό Ευρετήριο ονομάτων και όρων, το κατατοπιστικό Summary και τέσσερις —σχετικοί με τη χωροθεσία των βλαχόφωνων οικισμών— χάρτες και σχεδιαγράμματα.

Παρουσιάζοντας τελικά το βιβλίο της Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου, παρατηρούμε ότι αυτό κινήθηκε μέσα στα πλαίσια μιας γερής ιστορικής τεκμηρίωσης και τονίζουμε τη χρησιμότητά του ως προς της συνολική ερμηνεία της ρουμανικής προπαγάνδας κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα. Οπωσδήποτε η συνέχιση της σχετικής εργασίας από τη συγγραφέα και για τη διάρκεια του αιώνα μας (και μέχρι το 1940), καθώς επίσης και η αντίστοιχη συνολική καταγραφή της ρουμανικής προπαγάνδας στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο θα προσθέσουν πολλά στην ερμηνεία του φαινομένου και θα συνθέσουν ευκρινέστερα το ύψος και το σθένος της εθνικής αντίστασης των Κουτσοβλάχων μας.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά*, Θεσσαλονίκη 1996, έκδοση «Αδελφών Κυριακίδη», σσ. 452

Ο Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, καθηγητής της Ιστορίας του Ελληνισμού στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, είναι γνωστός ερευνητής και πνευματικός άνθρωπος στο πανεπιστημιακό και κοινωνικό χώρο της Θεσσαλονίκης. Το έργο του αναφέρεται κατά κύριο λόγο στον Ελληνισμό του ευρύτερου μακεδονικού και θρακικού χώρου και καλύπτει με ακρίβεια, σαφήνεια και επιστημονική πληρότητα την ιστορική του διαδρομή στη διάρκεια κυρίως των τριών τελευταίων αιώνων.

Με το σημερινό νέο έργο «Θεσσαλονίκεια και Μακεδονικά» έρχεται να καλύψει και να ολοκληρώσει μια ευρύτερη προσπάθεια, η οποία άρχισε από το 1990, με την έκδοση του πρώτου τόμου «Πραγματεΐαι περί Μακεδονίας - Μελέτες και άρθρα για την πνευματική κίνηση και ζωή της Νεότερης Μακεδονίας», που αποτελούσε μια πρώτη συνολική συμβολή στη γνώση της νεότερης ιστορίας της Μακεδονίας. Με το σημερινό του έργο —το δεύτερο τόμο— συμπληρώνεται η όλη προσπάθεια, η οποία έχει να κάνει με τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία, πόλη και χώρος που έδωσαν και το δικαιολογημένο τίτλο στις σχετικές μελέτες αυτού του βιβλίου «Θεσσαλονίκεια και Μακεδονικά».

Στον τόμο αυτό ο συγγραφέας με απόλυτη επιτυχία —η οποία πηγάζει από τη μεθοδική και εμπειριστατωμένη διέσδυση της ιστορικής του έρευνας στα γεγονότα και συμβάντα που παρουσιάζει— «ιχνηλατεί» βασικά ζητήματα του μακεδονικού χώρου και χρόνου με τελικό αποτέλεσμα να αποτελούν βασικά και χρήσιμα μελετήματα για την ιστορική βιβλιογραφία, την εκπαιδευτική διεργασία και τον απαιτητικό μελετητή. Τα μελετήματα που περιέχονται στο νέο έργο γράφτηκαν από το συγγραφέα στα χρόνια 1990-1995. Άλλα από αυτά εμφανίστηκαν σε συνέδρια και άλλα παρουσιάζονται για πρώτη φορά, βγαλμένα απευθείας από την πολύγραφο πένα του, η οποία έμαθε αβίαστα και πηγαία να ακολουθεί τις πυκνές και ένδοξες γραμμές των αγώνων, των θυσιών και του πολιτισμού του μακεδονικού ελληνισμού.

Ο Αθανάσιος Καραθανάσης παρακολουθεί μέσα από τις σελίδες των μελετημάτων του τη Θεσσαλονίκη από τα τέλη του 18ου αιώνα μέχρι τις ημέρες μας, με την πολυήμερη συμβολή της τόσο στο εθνικό πλαίσιο όσο στο οικονομικό, το κοινωνικό και το θρησκευτικό. Ζωντανεύουν έτσι δραστηριότητες και μνήμες που αναφέρονται στην εθνική συμβολή και τον εθνικό Αγώνα της Θεσσαλονίκης, στην εμπορική της κίνηση, στις αρχαιότητες της, στους σύννοικους πληθυσμούς της, στη συμβολή των Ιεραρχών της στη γενική ανάταση του έθνους, στην πνευματική της κίνηση και δραστηριότητα κ.ά.

Στο γενικότερο μακεδονικό χώρο ερμηνεύονται φορείς και προσωπικότητες που οριοθέτησαν το ανάστημα της Μακεδονίας και στάθηκαν οδηγητές για την πορεία και το μεγαλείο της. Χαρτογραφείται η τεράστια πνευματική, πολιτιστική και χωροταξική της παρουσία στους χρόνους από το 15ο μέχρι και το 18ο αιώνα και επισημαίνονται οι κλοπές των αρχαιολογικών θησαυρών και των πολύτιμων χειρογράφων προς την Ευρώπη. Επισημαίνεται επίσης και η μακεδονική παρουσία στην Κεντρική Ευρώπη με την πνευματική, εμπορική και εκπαιδευτική δραστηριότητα επίλεκτων αποδήμων Μακεδόνων. Στη συνέχεια αναδεικνύεται η υπεροχή της ελληνικής εκπαίδευσης κατά την τουρκοκρατία και τονίζεται ιδιαίτερα η πνευματική κίνηση και η λογοτεχνία μέσα στα πλαίσια των μακεδονικών δρωμένων.

Ο συγγραφέας ερμηνεύει και συγκεκριμένες δραστηριότητες και πολιτισμικές ενότητες μακεδονικών τόπων και πόλεων. Έτσι παρουσιάζει εθνικές, ιστορικές, πνευματικές, θρησκευτικές και εκπαιδευτικές ενότητες, οι οποίες αναφέρονται στους αντίστοιχους τόπους και τις κοινωνίες των Σερρών, του Νευροκοπίου, της Νιγρίτας, της Δράμας, της Πιερίας, της Έδεσσας, της Φλώρινας και της περιοχής της και του Μοναστηρίου της Άνω Μακεδονίας.

Το βιβλίο του Αθανασίου Καραθανάση —ένας επιβλητικός και καλαίσθητος τόμος 452 σελίδων— εντυπωσιάζει για την πλούσια και βαθιά τεκμηριωμένη ιστορική ερμηνεία του.

Στην αρχή και σε ένα τετρασέλιδο κείμενο με τον ευρυματικό τίτλο «Τοις εντευ-

ξοιμένοις» ο συγγραφέας εκφράζει την ικανοποίησή του για την ολοκλήρωση του διτομού έργου του για τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία, με αφιτηρία το 1990, τη «χάλεπτή» εκείνη εποχή της ελληνοσοκοπιανής διαμάχης. Στη συνέχεια οριοθετεί χρονικά και θεματικά τα μελετήματα του βιβλίου του και αναφέρεται σ' αυτά με σύντομες αναφορές και κλείνει με σχετικές ευχαριστίες για την πορεία της συγγραφής και της έκδοσης του νέου του βιβλίου.

Μετά το προλογικό σημείωμα αναπτύσσονται τα 25 πολύ ενδιαφέροντα ιστορικά θέματά του, τα οποία συμπεριέχονται σε τρεις μεγάλες ενότητες:

Α΄ Θεσσαλονίκη και Μακεδονία.

1. Οι Μακεδόνες βασιλείς Φίλιππος και Αλέξανδρος στη γραμματεία της εποχής των Παλαιολόγων: ερμηνεία κειμένων λογίων βυζαντινών συγγραφέων, τα οποία αναφέρονται στους μακεδόνες βασιλείς Φίλιππο και Μέγα Αλέξανδρο. Μ' αυτά —του Δημητρίου Κυδώνη, του πατριάρχη Φιλόθεου Κόκκινου, του Θεόδωρου Μετοχίτη, του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, του Μανουήλ Παλαιολόγου, του Νικηφόρου Γρηγορά, του Ιωσήφ Καλόθετου κ.ά.— ενδυναμώνεται το εθνικό ψυχικό φρόνημα μπροστά στον εμφανιζόμενο οθωμανικό κίνδυνο.

2. Οι Ευρωπαίοι χαρτογράφοι και η Μακεδονία (15ος-18ος αιώνας): εδώ επιχειρείται με την παράθεση των απόψεων των Ευρωπαίων χαρτογράφων να πιστοποιηθεί και από ξένες πηγές η πραγματική οριοθέτηση του βόρειου ελληνικού κόσμου, ο οποίος παραβιάστηκε με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου στα 1913.

3. Περιπετειώδης η «πορεία στα ξένα» αρχαιοτήτων από την Μακεδονία: εξετάζεται η πολιτιστική αφαίμαξη του ευρύτερου μακεδονικού χώρου με τις κλοπές αρχαιοτήτων και χειρογράφων κυρίως μετά το 1600 και εκτίθεται η περιπετειώδης πορεία τους προς την Ευρώπη.

4. Από την πολιτισμική δραστηριότητα των ελληνικών εμπορικών κοιμπανιών της Τρανσυλβανίας: εξετάζεται η μακεδονική παρουσία στην Κεντρική Ευρώπη και ιδιαίτερα οι εμπορικές κοιμπανίες του Brasov και του Sibiu στην προοπτική της εκκλησιαστικής και της εκπαιδευτικής τους ζωής —άρρηκτα δεμένης με τον τόπο καταγωγής των μελών τους (Σέρρες, Μελένικο, Κοζάνη, Γιάννινα) και το Άγιο Όρος.

5. Τα Ελληνικά Σχολεία στην Τουρκοκρατούμενη Μακεδονία: συναγωγή όλων των ειδήσεων για την παιδεία στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία (δάσκαλοι, σχολεία, φορείς, Σύλλογοι). Ο Αγώνας και η υπεροχή της ελληνικής παιδείας και μέσω αυτής η υπεροχή του Ελληνισμού στα οδυνηρά χρόνια της διαμάχης των εθνότητων κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα.

6. Θεσσαλονικείς και άλλοι Μακεδόνες συνδρομητές βιβλίων στις παραμονές του 1821 ή Μακεδονικά Προσωπογραφικά: επιχειρείται να παρουσιαστεί η κίνηση των ιδεών, όπως προκύπτει από το βιβλίο και τα προσωπικά και τα βιβλιογραφικά στοιχεία των Μακεδόνων συνδρομητών βιβλίων της περιόδου 1800-1821 —των εντοπίων κατοίκων και της διασποράς.

7. Ιστορία και Λογοτεχνία - Το παράδειγμα του Μακεδονικού Αγώνα: ερευνά την επίδραση της ιστορίας των μακεδονικών δρωμένων στη λογοτεχνία μας.

8. Η Μονή Ξηροποτάμου, η Θεσσαλονίκη και η Μακεδονία: ερευνά τη βοήθεια της Μονής Ξηροποτάμου του Αγίου Όρους προς τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα.

Β΄ Η Νεότερη Θεσσαλονίκη

1. Η Θεσσαλονίκη κατά τα τέλη του ΙΗ΄ και τις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα. Ειδήσεις

από τα γαλλικά αρχεία: ειδήσεις για τη Θεσσαλονίκη μέσα από τις αναφορές των Γάλλων προξένων της, οι οποίες αφορούσαν τις μακεδονικές αρχαιότητες και τα χειρόγραφα, την εμπορική κίνηση, τα σύνοικα έθνη, τη συρροή των ξένων, τις αποδημίες, την προετοιμασία του Αγώνα και τις σερβικές επαναστάσεις.

2. Η Επισκοπική Σύνοδος Θεσσαλονίκης και ο τελευταίος κώδικας των Πρακτικών: αναφέρεται στον παλαιότατο εκκλησιαστικό θεσμό της Επισκοπικής Συνόδου Θεσσαλονίκης, η οποία καταγγήθηκε το 1924 και συνδέθηκε στη συνέχεια με την ευρεία περιοχή της πόλης της Θεσσαλονίκης (1. Ιστορική αναδρομή, 2. Η διοίκηση της Επισκοπικής Συνόδου, 3. Εθνικά προβλήματα - Ξένες προπαγάνδες, 4. Παιδεία, 5. Ποιμαντική φροντίδα, 6. Το ενδιαφέρον για την κοινωνία, 7. Μονές, 8. Το ζήτημα των Νέων Χωρών, 9. Οικονομία, 10. Κωδικολογικά).

3. Η πρώτη δωδεκαετία, εν μέσω θυέλλης, της αρχιερατείας του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γενναδίου Αλεξιάδου (1912-1924), 4. Το περιοδικό «Γρηγόριος ο Παλαμάς» και η Θεσσαλονίκη (1917-1951): ο Γεννάδιος και η εποχή του, 5. Σχέσεις της Ισραηλιτικής Κοινότητας και του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γενναδίου (1912-1951), 6. Κατάλογος εγγράφων και εντύπων φακέλου του Γενναδίου Αλεξιάδου: τέσσερις μελέτες αφιερωμένες στο Γεννάδιο Αλεξιάδη (1912-1951) —με άμεση αναφορά στη Θεσσαλονίκη, όπου υπήρξε ποιμενάρχης για σαράντα περίπου χρόνια, διατρέχοντας έτσι την τραγική εναλλαγή των γεγονότων της εποχής.

7. Τα Κοιμητήρια της Θεσσαλονίκης στην Ιστορία και στη Λογοτεχνία: ιστορική εξέταση των δυο κοιμητηρίων της Θεσσαλονίκης, της Ευαγγελιστρίας και της Αγίας Παρασκευής.

Γ' Μακεδονικές πόλεις και άλλα. 10 ενδιαφέρουσες μελέτες για μακεδονικούς τόπους και οικισμούς: 1. Βιβλιογραφικά και άλλα περί της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών κατά την Τουρκοκρατία, 2. Ο Ελληνισμός του Νευροκοπίου από τα μέσα του 19ου αιώνα έως το 1913 (Α. Το Νευροκόπι, Η εμφάνιση της βουλγαρικής Εξουσίας στο Νευροκόπι, Η εκπαίδευση στο Νευροκόπι, Β. Η περιφέρεια του Νευροκοπίου), 3. Σερραίοι Απόδημοι στις παραδουνάβιες ηγεμονίες (18ος-19ος αιώνας), 4. Βιβλιογραφικό σχέδιασμα περί της Νυγρίτας και της περιοχής της, 5. Εκκλησιαστικά και ιστορικά της Δράμας και της περιοχής της κατά την Τουρκοκρατία, 6. Κωνσταντίνου Θ. Τσώπρου, Αναμνήσεις (Μελένικο-Θεσσαλονίκη), 7. Νέες ειδήσεις για την Επανάσταση του 1821 στην Πιερία από τα γαλλικά αρχεία, 8. Εκ της νεωτέρας εκκλησιαστικής ιστορίας της Εδέσσης, 9. Σύντομη ιστορία της Φλώρινας και της περιοχής της ως το 1912 (Α. Η Φλώρινα, Β. Η περιοχή της Φλώρινας: το Τριβούνιο, οι Καρυές, ο Λαιμός, ο Λευκών, η Μικρολίμνη, η Καλλιθέα, το Βατοχώρι, οι Ψαράδες, το Πράσινο, ο Άγιος Γερμανός, ο Άγιος Αχιλλεύς, η Οξιά, τα Αλώνια, η Κρυσταλλοπηγή, το Ανταρτικό, το Πισοδέρι, ο Κώττας, το Τρίγωνο, η Σκοπιά, η Κάτω Υδρούσα, η Τριανταφυλλιά, η Ατραπός, το Πέρασμα, η Λεπτοκαρυά, ο Πολυπόταμος, η Δροσοπηγή, το Φλάμπουρο, το Αρμανοχώρι, το Αμμοχώρι, το Μεσσησί, η Παλαιίστρα, η Σιταριά, το Κλειδί, η Αχλάδα, η Μελίτη, ο Σκοπός, οι Λόφοι, η Κέλλη, η Ιτιά, η Παπαγιάννη, το Παρόρειο, το Εθνικό, η Αγία Παρασκευή, οι Κάτω Κλεινές, ο Πολυπλάτανος, η Καλλινίκη, η Νίκη, το Κρατερό, ο Ακρίτας, η Πρώτη, η Κλαδοράχη, ο Αετός, η Περικοπή, το Σκλήθρο, ο Άγιος Παντελεήμων, το Αμύνταιο, ο Πετρών, το Ξινό Νερό, η Ασπρόγεια, το Λέχοβο, το Νυμφαίον (η παλιά Νέβεσκα) και η Βευή—χρησιμότερες είναι οι βιβλιογραφίες που ακολουθούν κάθε οικισμό), 10. Σύντομη ιστορία του Μοναστηρίου της Πελαγονίας.

Και το βιβλίο κλείνει με τις σελίδες 401-452, στις οποίες περιέχεται το *Résumé* με την αναφορά των 25 μελετών με τις σύντομες περιγραφές τους και το εκτενέστατο και χρησιμότερο γενικό ευρετήριο των 44 σελίδων, ενώ το εξώφυλλο κοσμείται από το ζωγραφικό έργο του καθηγητή της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. Νικολάου Μουτσόπουλου «Ιστορικές Μνήμες Βυζαντίου».

Παρουσιάζοντας συνολικά το βιβλίο του Αθανασίου Ε. Καραθανάση «Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά» παρατηρούμε ότι αποτελεί ένα βασικό βοήθημα και συχνά ως «εργαλείο» για τη γνώση και κυρίως την ερμηνεία εθνικών, κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών και εκπαιδευτικών «διαδρομών», γεγονότων δηλαδή και συμβάντων του μακεδονικού χώρου. Οι ιστορικές του επισημάνσεις και αναφορές φωτίζουν σημεία και θέματα σημαντικότητας ως προς την ερμηνεία της συνολικής ιστορίας του Ελληνισμού.

Με την έννοια αυτή τα σχετικά μελετήματα πλουτίζουν τη γενικότερη γνώση μας για τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία, συμβάλλουν στη συνοχή του σύνολου ελληνικού πολιτισμού και προάγουν την επιστήμη της Ιστορίας· αποτελούν εθνική και κοινωνική συμβολή και μένουν στην ιστορική βιβλιογραφία.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ